

SAYI 38 • 2011

OSMANLI ARAŞTIRMALARI
THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

İSAM

Sahn-ı Semân'da Bir Atışma: Gulâm (Köle) Sinan'ın Mektubu

Şükrü Özen*

A Debate in Sahn-ı Semân: The Letter of Gulâm Sinân

Abstract ■ This study is about a letter sent by a lecturer in the Sahn Medreses to another lecturer during the reign of Sultan Bayezid II in the end of the fifteenth century. First I tried to found out his identity since the name of the author of the letter, which I came across to it in a manuscript corpus, was not recorded. Depending on some clues in the letter, I concluded that he is a lecturer called Ghulâm Sinân. The receiver is Ahî Çelebi, the author of *Zabîra al-'uqbâ fî sharh Sadr al-sharîa al-'uzmâ*. The letter is about tensions between the two lecturers.

In this study, I transliterated the letter from Ottoman orthograph and analyzed its content. Besides, I tried to shed light on the probable reasons of the tension by examining the works of these two scholars. The letter, which was written in a time when the tensions among the lecturers reached to a point that they would eliminate one other as seen in the example of the execution of Molla Lutfi, is a significant document in terms of demonstrating another example of tension as well as some valid customs and practices of Ottoman scholars.

Key words: Ghulâm Sinân, Ahî Çelebi, Sahn Medreses, Ottoman scholars, criticism, lecturer

Giriş

Köprülü Kütüphanesi Fazıl Ahmed Paşa bölümü 1596 numarada kayıtlı mecmuanın 203b-206b varakları arasında bulunan bir mektupta, hakkında araştırmalarımız bulunan Molla Lutfi isminin geçmesi dolayısıyla ilgimizi çekti.¹ Mektubu

* Doç. Dr., İSAM.

1 Kendilerinin de Molla Lutfi biyografisine ilgileri ve bu hususta yayınları bulunan Sayın İsmail Erünsal Hocamızın teşvikleriyle bu mektubu yayınlamaya karar verdik. Hocamıza bu yazıya olan katkılarından dolayı da ayrıca şükranlarımı borç bilirim.

tup Sahn-ı Semân [Semâniye] Medresesi müderrislerinden ikisi arasında yaşanan gerginlikleri ele almaktadır. Müderrisler arasındaki gerginliklerin Molla Lutfi örneğinde olduğu üzere birbirini yok etme noktasına ulaştığı ve olayların henüz tazeliğini koruduğu bir dönemde daha başka müderrisler arasında da bu tür gerginliklerin yaşandığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Zira yine aynı dönemde Hayreddinzâde'nin söylediği bir söz dolayısıyla tekfir edilmesinin gerekip gerekmediği konusunun ulemâ arasında münakaşa edildiği ve karşılıklı risâleler yazıldığı da bilinmektedir.² Elimizdeki bu mektup ve mektubun yazarı ile muhatabının eserleri de gerginliklerin sebeplerine ve dile getiriliş biçimlerine ışık tutmaktadır. Küçük hacmine rağmen Türkçe deyimlerden pek çok örnek içeren mektup dönemin dil özelliklerini yansıtmaya bakımından önemli olduğu kadar atıfta bulunulan İslâmî öğeler (âyetler, hadisler, Arapça şiirler, farklı alanlardaki muhtelif literatür) dikkate alındığında ulemânın sahip olduğu kültürel birikimi göstermesi açısından da önemlidir.

Mektubun muhatabı mecmuanın ilk sayfasında belirtilmiş ve mektup içinde de hakkında bazı tanımlayıcı ifadeler kullanılmış olduğu için kimliğine kolayca ulaşılabilmektedir. Ancak mektubun içinde geçen bazı ip uçları istisna edilirse yazarı hakkında mecmuanın ilk sayfasında geçen “müderrislerden biri” ifadesi dışında bir kayıt bulunmamaktadır. Bu bakımdan çalışmamızda öncelikle mektubun yazarının tespitine çalışıldı ve ardından mektubun muhatevasına uygun olarak tarafların eserlerinde iki müderris arasındaki gerginliklere ışık tutacak bilgiler tespit edilerek mektubun kısa bir muhteva analizi yapıldı.

Şimdi kesin bilgilerden daha az bilinenlere doğru bir seyir takip ederek mektubun yazarına nasıl ulaşıldığını ortaya koymaya çalışalım.

Mektubun Tarihi ve Zamanlaması

Ahî Çelebi'nin gönderdiği mektuba cevap olarak kaleme alınan bu mektubun tam olarak tarihlendirilmesi mümkün değilse de yılını yaklaşık olarak tespit etmek mümkündür. Zira elimizdeki mektupta tarihleri günü gününe belli olan iki husustan söz edilmektedir. Birisi Molla Lutfi'nin idam edilmiş olduğu ve diğeri mektubun yazıldığı dönemde Ahî Çelebi'nin Sadrüşşeria'nın *Şerhu'l-Vikâye'si* üzerine bir hâşiye yazmakta olduğu. Molla Lutfi 25 Rebiülâhîr 900 (23 Ocak 1495) tarihinde idam edilmiştir.³ Ahî Çelebi ise *Şerhu'l-Vikâye* üzerine yazdığı

2 Hatîbzâde, Molla Arab ve ismi verilmeyen bir molla'nın konuyla ilgili yazdıkları risâleler için Bk. Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2052, vr. 71b-86a.

3 Mecdî Mehmed Efendi, *Hadâîku's-Şekâik* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989, s. 297.

ve tam adı *Zahîretü'l-ukbâ fî şerhi Sadri'ş-şerîati'l-uzmâ* olan hâşiyeyi kitabın sonundaki ferâğ kaydında belirtildiği üzere İstanbul'da Semâniye Medreseleri'nin birinde müderris iken 8 Zilhicce 901'de (18 Ağustos 1496) tamamlamıştır.⁴ Dolayısıyla mektup bu iki tarih arasındaki yaklaşık bir buçuk yıllık bir dönemde kaleme alınmıştır.⁵

Mektubun ilk paragrafında geçen “bu asıl kalb harâb idecek kelimât mesâcide ve i'tikâfa ve erbaîne münâsib olmadığı idrâk etmemişiz” ifadesinden Ahî Çelebi'nin mektubunu yazdığı veya gönderdiği yerin mescit olduğu ve gönderen yahut alanın o sırada mescitte itikâfta erbaîn çıkardığı anlaşılmaktadır. Metinden kimin itikâfta olduğu açıkça anlaşılmamaktaysa da yedinci paragrafta Ahî Çelebi'nin mektubunu gece yarısı göndermiş olduğu belirtildiğine göre buradan, bu sırada her iki âlimin de İstanbul'da buldukları sonucu çıkarılabileceği gibi gece yarısı âile ortamında böyle bir nezaketsiz davranış sergilenmesini âlim bir şahsın göze alamayacağı, öte yandan umuma açık bir yer olan mescit için ise bu durumun söz konusu olamayacağı düşünüldüğünde itikâfta bulunan kişinin Ahî Çelebi olmayıp elimizdeki mektubun yazarı olması daha muhtemel gözükmektedir.

Mektubun Muhatabı: Ahî Çelebi

Mektubun bulunduğu mecmûanın başındaki eserler listesinde Arapça olarak yer alan “Müderrislerden birinin *Sadrüşşerîa*⁶ muhaşşisi Molla Ahî'ye gönderdiği ilginç bir mektubun kopyası” ibâresinden ve mektubun içindeki bazı ifade ve imâlardan anlaşıldığı üzere gönderildiği şahıs kaynaklarda *Zahîretü'l-ukbâ fî şerhi Sadri'ş-şerîati'l-uzmâ* adlı eseri sebebiyle *Sadrüşşerîa* muhaşşisi olarak da anılan

4 Ahî Çelebi Sinânüddin Yûsuf b. Cüneyd et-Tokatî, *Zahîretü'l-ukbâ fî şerhi Sadri'ş-şerîati'l-uzmâ* (nşr. Mevlevî Seyyid Muhammed Sâdık Ali el-Leknevî), Kanfur 1295/1878, s. 626.

5 Mektup yazarı Ahî Çelebi'nin mektubunu aldığı vakit itikâfta bulunduğunu belirtmektedir. Şayet itikâfin genellikle Ramazan ayının son on günü içinde yapıldığı ve yukarıda zikredilen bir buçuk yıl içerisinde iki Ramazan ayının idrak edilmiş olduğu dikkate alınırsa mektubun 14-24 Haziran 1495 yahut 2-12 Haziran 1496 tarihlerinden birinde, hatta aşağıda geleceği üzere Gulâm Sinan'ın hâşiyeyi mektuptan sonra yazdığı ve hâşiyede ise Ahî Çelebi'nin *Zahîretü'l-ukbâ*'nın yazımına sekiz yıl verdiği şeklindeki bilgiler hesaba katıldığında ilk tarihte yazılmış olması ihtimali de düşünülebilir.

6 *Sadrüşşerîa*: Sadrüşşerîa es-Sagîr veya Sadrüşşerîa es-Sânî diye de bilinen Ubeydullah b. Mes'ûd b. Ömer el-Buhârî'nin (ö. 747/1346) lakabı olmakla birlikte burada ana tarafından dedesi Burhânüşşerîa Mahmûd'un (ö. 730/1329-1330) eseri *Vikâyetü'r-rivâye fî mesâilî'l-Hidâye* adlı eserine yazdığı *Şerhu'l-Vikâye* kastedilmektedir. Zira bu eser *Sadrüşşerîa* diye meşhur olmuştur.

Molla Ahî⁷ ve Ahî Çelebi⁸ diye meşhur Tokatlı Yüsuf b. Cüneyd'dir. Gelibolulu Mustafa Âlî'nin (ö. 1008/1600) onun hakkında “meşhûr Ahîzâdeler ki bunların neslindedir”⁹ ve Kâtib Çelebi'nin “çocukları ulemâdır” demesinden anlaşılacağı üzere bu zâtın kendisi değil, çocukları Ahîzâde diye anılmaktadır. Oysa *TDV İslâm Ansiklopedisi*'nde her ne kadar Ahî Çelebi diye tanındığına dikkat çekilmişse de madde başında ve metinde Ahîzâde olarak yazılmıştır.¹⁰ Ayrıca belirtmek gerekir ki Osmanlı tarihinde Ahîzâdeler diye anılan başka aileler de bulunmaktadır.¹¹ Şimdi mektubun yazarının doğrudan muhatabı olması hasebiyle aşağıda yazarın kimliğine ulaşma yolunda ortaya koyacağımız bilgilerle bir mukayese imkânı vermesi bakımından öncelikle Ahî Çelebi ve hâşiyesini kısaca tanıtalım.

Ahî Çelebi Merzifon Medresesi'nde Seyyid Ahmed el-Kırîmî'den¹², sonra İstanbul'da II. Bâyezid'in hocası Molla Salâhaddin ve Molla Hüsrev'den öğrenim gördükten sonra Bursa'da Molla Hüsrev, Edirne'de Taşlık, İstanbul'da Kalenderhâne ve Mahmûd Paşa, Bursa'da Sultâniye gibi medreselerde ve daha sonra İstanbul'da Semâniye Medreseleri'nden birinde müderrislik yaptı. Fatih Külliyesi'nin muhasebesine ait kayıtlara göre 1 Zilkade 894 (26 Eylül 1489) ile 29 Şevval 895 (15 Eylül 1490) tarihleri arasında Semâniye Medreseleri'nin ikincisinde elli akçe yevmiye ile görev yapan müderris olarak gözükmektedir.¹³ Ancak daha sonra yevmiyesi onar akçe artırılarak seksen akçeye yükseltildi. 905 (1499) tarihinde vefat etti ve Fatih'te yaptırdığı Ahîzâde Câmii haziresine defnedildi. İnsanlar arasında yaygın makbul bir eser olan *Şerhu'l-Vikâye* hâşiyesi dışında elfâz-ı küfre dair *Hediyetü'l-müh tedîn* (İstanbul 1403/1983) adlı eseri ve birkaç çalışması daha bulunmaktadır.¹⁴

7 Taşköprizâde Ahmed Efendi, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye* (nşr. Ahmed Subhi Furat), İstanbul 1405/1985, s. 275.

8 Kâtib Çelebi, *Süllemül-Vusûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl* (nşr. Ekmeleddin İhsanoğlu v.dğr.), İstanbul 2010, III, 438.

9 Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Kitâbü't-Târih-i Künhül-Abbâr* (nşr. Ahmet Uğur v.dğr.), Kayseri, 1997, I/II, 974.

10 Halit Ünal, “Ahîzâde Yüsuf Efendi”, *DİA*, I, 549.

11 Meselâ bk. Mecdî, *Hadâikuş-Şekâik*, s. 465.

12 Biyografisi için bk. Mecdî, *Hadâikuş-Şekâik*, s. 101-102.

13 M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livânı : Vakıflar-Mümlükler-Mukataalar*, İstanbul 1952, s. 304.

14 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, s. 275; Mecdî, *Hadâikuş-Şekâik*, s. 292-293; Hoca Sâdeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, İstanbul 1279/1862, II, 545-546; Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Künhül-Abbâr*, I/II, 974-975; Koca Hüseyin Efendi, *Bedâiyü'l-vekâyi*, Moskova 1961, vr. 400a; Ünal, “Ahîzâde Yüsuf Efendi”, *DİA*, I, 549.

Ahî Çelebi mektupta atıfta bulunulan *Zahîretü'l-ukbâ*'nın mukaddimesinde bu eserini on yıla yakın bir sürede yazdığını kaydetmekte¹⁵, hâtimedede de bu süreyi 891-901 (1486-1496) tarihleri arası olarak belirtmektedir. Yine hâtimedede eserini yazarken hiçbir çabadan kaçınmadığını, yaptığı tatminkâr nakiller ve yeterli makul açıklamalarla Sadrüşşeria'nın müşkil ve kapalı yerlerini şerh edip problemleri hallettiğini ve ayrıca "Dalâlet (sapkınlık) şayet insan ise taklid onun anasıdır" sözüne atıfta bulunarak eserini taklidi bir kenara bırakmak suretiyle yazdığını ve pek çok sıkıntıdan sonra "devrin köpeklerinin ısırması ve asrın yılanlarının sokması arasında eserini tamamlama fırsatı bulduğunu" belirterek Allah'ın enine boyuna yeryüzünden bütün habis ve münâfıkları sürmesi için dua etmektedir. Bütün bunlar yanında İstanbul'u zikrettiği yerde "Allah onu katı kalplerden korusun" diye dua etmesi¹⁶ de aralarında mektubun yazarının da bulunduğu çağdaşlarıyla yaşadığı sıkıntılara bir gönderme olarak düşünülebilir. Araştırma konusundaki bütün çabalarına rağmen beşer olmanın gereği kitabında bazı hata ve yanlışların bulunabileceğine dikkat çeken Ahî Çelebi¹⁷ eserini okuyan insafli tabiata sahip, taassup ve adaletsizlikten korunmuş kimsenin hemen ret ve inkâra kalkışmamasını, düşünmeden ve tefekkür etmeden bir şey söylememesini umduğunu ifade ederek kitapta gördüğü hataları düzelterip kendisini kınamamasını istemekle birlikte zamane dostlarından beklenebilecek en büyük iyiliğin de kötülük etmemek olduğunu söylemektedir.¹⁸

Mektuba Göre Yazarın Kimliğinin İpuçları

Mektupta yer alan ifadelerden hareketle mektup yazarının kimliğini tespit etme önem arz eden bilgileri bir araya getirecek olursak şu verilere ulaşmaktayız: Öncelikle mektubun bulunduğu mecmuanın başında verilen başlıkta yazarın bir müderris olduğu belirtilmektedir. Beşinci paragraftan anlaşıldığı üzere de yaklaşık onbir yıl¹⁹ önce mektup yazarı İstanbul'dan tenzil-i rütbe yoluyla mektubun muhatabı olan Ahî Çelebi'nin memleketi Tokat'a müderris atanmayı kabul etmiştir.

15 Ahî Çelebi, *Zahîretü'l-ukbâ*, s. 3.

16 Ahî Çelebi, *Zahîretü'l-ukbâ*, s. 626.

17 Ahî Çelebi, *a.g.e.*, a.y.

18 Ahî Çelebi, *Zahîretü'l-ukbâ*, s. 4.

19 Metinde "ondan bir yıldan berü" denmektedir. Herhalde doğrusu "onbir yıldan berü" olmalıdır. Ayrıca burada bir karışıklığa neden olmamak için belirtmek gerekir ki bu ifadedeki "on" kelimesi elif ve vâvla yazıldığı için bu kelime ile rakam kastedildiği açıktır, zamir olarak almak doğru olmaz. Zira metnin diğer yerlerinde zamir kastedildiğinde kelime vâvsız yazılmaktadır. Ayrıca cümlelerin devamında verilen âyetle yaşananlar arasındaki irtibat da bu rakam üzerinden sağlanmaktadır.

Tokat'a gitmekten memnun olmadığı anlaşılan yazar burada bulunduğu süre içinde Ahî Çelebi ile mektuplaşmışlardır. Mektubun kaleme alındığı tarihten üç yıl öncesinde Semâniye Medresesi'nde müderris olarak göreve başlamıştır. Bu medresede müderrislik yapmakta olan Ahî Çelebi mektubun yazarının bu göreve getirilmesinden rahatsızlık duymuştur. Mektubun yazım tarihinde mektup yazarı hâlâ Semâniye Medresesi'nde müderristir ve bu tarihten üç yıl öncesine kadar Ahî Çelebi'nin öğrencilerinden kendisine müracaat edenleri kabul etmekteyken üç yıldan beri bu uygulamaya son vermiştir. Ahî Çelebi ise her fırsatta muhatabına kendisinin kıdem üstünlüğünü hatırlatmakta olup bu sebeple kendisini bırakan öğrencilerini mektup yazarının kabul etmesinden son derece rahatsızlık duymuş ve bu durumu küstahlık olarak değerlendirmiştir. Zira birinci paragrafta ifade edildiği üzere “bir iki yıl zaman önceliği bulunmakla ve kendisine çelebi unvanı verilmekle âleme sığmaz olmuştur”. Ancak buna karşın mektup yazarı kendisini Ahî Çelebi'ye rütbece yakın ve akran olarak görmekte ve onun takındığı tavrın yanlışlığını anlatmaya çalışarak ona “Ey bî-haya, akrânın bilmez!” diye hitap etmektedir.

Üçüncü paragrafta mektup yazarı, Ahî Çelebi'nin Sadrüşşerîa'nın *Şerhu'l-Vikâye*'sine yazmakta olduğu hâşiyenin yazımı sırasında izlemesi gerektiğini düşündüğü yöntemlerle ilgili bazı uyarı ve tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu tavsiyelerden yazarın hâşiyenin yazılan kısmından haberdar olduğu ve devamında “Ve inşaallah bu ta'bîrâtunı ve ibâretlerünü ekâbire takrîr ideyim. Meblağ-ı ulûmuna ve zühdüne fâideteyn hâsıl olsun” demesinden kendisinin de bu hâşiyeye hakkında devrin ileri gelenlerine iletilmek üzere eserdeki tabir ve ibâreleri ele alan bir eser yazmak niyetinde olduğu anlaşılmaktadır.

Peki öyleyse mektubun yazarı kimdir? Bu soruya cevap vermek üzere yukarıda verilen bilgilerden hareketle Ahî Çelebi'nin akranı olan ve onun *Şerhu'l-Vikâye* üzerine yazdığı hâşiyeye veya doğrudan *Şerhu'l-Vikâye*'ye hâşiyeye yazan âlimlerin biyografilerini ve sözü edilen çerçevedeki eserleri tarafımızdan incelendi. Neticede bu kapsama dahil edilebilecek her ikisi de Sinan isimli (tam isimleri Sinânüddin Yûsuf) ve taşıdıkları Gulâm ve Şair lakaplarıyla birbirinden ayrılan iki âlim ile bir Arap müderris bulunduğu tespit edildi.²⁰ Şimdi bunlardan hangisinin gerçekte mektubun yazarı olduğunu ortaya çıkarmak için bu üç âlimin biyografilerine ve eserlerine göz atalım.

20 II. Bâyezid döneminde vefat eden Muhyiddin Mehmed b. İbrâhîm b. Hasan en-Niksârî (ö. 901/1495) de *Şerhu'l-Vikâye* üzerine bir hâşiyeye yazmıştır. Ancak bu eseri Fatih Sultan Mehmed'e ithaf etmiş olması (bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 2022) ve eserin 888 (1482) tarihli yazma nüshası bulunması (Millî Ktp., Tokat İl Halk Ktp., nr. 211) dolayısıyla Niksârî mektubun muhtemel yazarları arasında görülemez.

Mektubun Muhtemel Yazarları

a) Gulâm Sinan

Taşköprüzâde'nin *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye*'de zikrettiği şekliyle Sinan el-Gulâm yahut kendisinin *Fethu'l-Fethiyye* adlı eserinin bir yazma nüshasının bulunduğu mecmûanın başındaki eserler listesinde ve eserin sonundaki kayıtlarda zikredildiği şekliyle Köle Sinan,²¹ II. Murad'ın (saltanatı 1421-1444, 1446-1451) vezirlerinden birinin -Mecdî'nin deyimiyile- "kullarındandı." Kaynaklarda küçük yaşta temel ilimleri (mebânî-i ulûm) öğrendiği kaydedildiğine göre çok küçük yaşta esir alınmış ve himayesine girdiği vezir tarafından yetiştirilmiş olmalıdır. Devrinin âlimlerinden ilim tahsil etmiş ve daha sonra ünlü matematik ve astronomi bilgini Ali Kuşçu'dan (ö. 879/1474) ders almıştır. Gulâm Sinan *Fethu'l-Fethiyye* adlı eserinde Ali Kuşçu'dan Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin (ö. 816/1413) Hoca Nasîruddîn et-Tüsî'nin (ö. 672/1274) astronomiye dair *et-Tezkire* adlı eserine yazdığı şerhi okuduğunu kaydetmektedir.²²

Gulâm Sinan medrese tahsilinden sonra aralarında Bursa'daki Manastır Medresesi ve Sultâniye Medresesi de bulunan bazı medreselerde görev yaptıktan sonra Semâniye Medreseleri'nden birisine elli akçe yevmiye ile müderris atandı. Sonra yevmiyesi onar onar artırılarak seksen akçeye çıkarıldı. Bu görevde iken vefat etti. Taşköprüzâde bütün vaktini ilme ve ibâdete ayıran biri olarak nitelediği Sinan'ın ilimle gerçekten çok ilgilendiğini kitaplardaki problemleri halletmek üzere kitaplarının kenarlarını notlarla doldurduğunu belirtir. Ayrıca ona ait bir *Beyzâvî*

21 Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 5396'da yer alan mecmûanın başında (vr. 1a) verilen eserler listesinde "شرح فتحية علي قوشجي للمولى الفاضل الشهير بكوله سنان من مماليك مراد خان، عليه الرحمة والرضوان" Sultan Murad'ın – Allah'ın rahmeti ve hoşnutluğu onun üzerine olsun – kölelerinden Köle Sinân diye meşhur değerli mollaya ait Ali Kuşçu'nun *Fethiyye* adlı eserinin şerhi) denmekte ise de eserin sonundaki bir kayıta (vr. 188a) ise: "كان الشارح من عبيد بعض وزراء السلطان مراد خان بن محمد خان فلذا يقال له كوله سنان" [Şârih Sultan] Çelebi (Mehmed Han oğlu Murâd Han'ın vezirlerinden birinin kölelerindendi; bu yüzden kendisine Köle Sinan denirdi) denilmektedir. İlk yerde vezir kelimesi düşmüştür. Hoca Sâdeddin Efendi de "Sultân Murâd Hân vüzerâsının birinin mu'takîdir [âzatlısıdır]" demektedir (*Tacû't-tevârih*, II, 546). Sinan'ın esir kökenli olması sebebiyle Gulâm ve Köle lakaplarıyla anıldığı anlaşılmaktadır. Karışıklığa meydan vermemek için burada belirtmek gerekir ki Sahn-ı Semân Medreseleri'nin mimarı Mimar Sinan-ı Atik de Azatlı Sinan olarak bilinmektedir ve Gulâm Sinan'dan çok önce 876 (1471) yılında vefat etmiştir. Bk. Câhid Baltacı, *XV-XVI. Asırlar Osmanlı Medreseleri: Teşkilât, Tarih*, İstanbul 1976, s. 351; Zeki Sönmez, "Sinân-ı Atik", *DİA*, XXXVII, 228.

22 Gulâm Sinan, *Fethu'l-Fethiyye*, Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 5396, vr. 101a-b. İsmet Parmaksızoğlu sadeleştirdiği *Tacû't-tevârih*'te Amasyalı Acem Sinan ile Gulâm Sinan'ın biyografilerini birbirine karıştırarak kitabın aslında bulunmayan ve her ikisi de Gulâm Sinan'a ait olmayan vefat tarihlerini (886/1481 veya 1000/1591-1592) ona ait olarak zikretmiştir. Bk. Hoca Sadettin Efendi, *Tacû't-tevârih*, yalınlaştıran: İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1992, V, 211-212.

Tefsiri nüshası gördüğünü, nüshanın başından sonuna kadar notlarla doldurduğunu ve gördüğü her problemleri için bir çözüm yazdığı bilgisini verir.²³

Sinan hocası Ali Kuşçu'nun 878'de (1473) tamamladığı astronomi eseri *el-Fethiyye*'yi *Fethul-Fethiyye* adıyla şerh etmiştir. Bu eserin mukaddimesinde verdiği bilgiye göre Ali Kuşçu'nun eserini Fatih Sultan Mehmed'in hilâfetine sonlarında 878 senesinde Uzun Hasan'ın kalelerinden Karahisar'ın fethine yakın bir zamanda tamamladığı için *el-Fethiyye* diye adlandırdığını; kendisinin de Sultan Bâyezid zamanında kâfirlere en güçlüsü ve asrın en zorbasının memleketindeki birçok kalenin fetih zamanına yakın olması hasebiyle *Fethul-Fethiyye* adını verdiğini belirtmektedir. Kitabın yazılış tarihini ise sonunda 890 (1485) olarak kaydetmiştir.²⁴

Taşköprizâde bir eserinde Gulâm Sinan'ın astronomiye (hey'et ilmi) dair *el-Fethiyye* şerhinden söz ederken Sinan'ın bu ilimde mahir olmadığını söyler²⁵, fakat bir başka eserinde onun bu çalışmasından “son derece faydalı bir şerh” diye söz eder.²⁶ Kâtib Çelebi de Taşköprizâde'nin bu değerlendirmelerini naklederek “gerektiği gibi şerh edemedi” yorumunda bulunur.²⁷ Oysa Sinan her ne kadar şerhi yazmasının amacını “üstattan duyulan yararlı bilgileri kaydedip *el-Fethiyye*'nin kapalı yerlerini açıklamak” olarak zikrederse²⁸ de yine de şerhinde oldukça iddialıdır. Öyle ki eserde sık sık “üstat” diye referansta bulunduğu hocası Ali Kuşçu'nun bir takım yanlışlarını düzelttiğini veya onun işin içinden çıkamadığı konularda kendisinin getirdiği çözüm ve teklifleri kendisine arz ettiğinde bunları

23 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, s. 276-277. Hoca Sâdeddin Efendi de aynı bilgileri kaydetmektedir. Bk. *Tâcü't-tevârih*, II, 546. Klasik kaynaklarda Gulâm Sinan'ın vefat tarihine rastlayamadık. Ancak *Sicill-i Osmânî*'de 912 (1506-07) yılında vefat ettiği ve ayrıca Elvân Camii'ni yaptırdığı kaydedilmektedir. Bk. Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, Westmead 1971 [İstanbul 1311/1893'ten ofset], III, 104.

24 Gulâm Sinan eserin sonunda “kitabın tarihi” diyerek bir beyitlik şu tarihi düşürür ve devamındaki açıklamaları yapar:

ولما كان غرضي من عرضي أن أمدح السلطان حمدا
جعل التاريخ: حُلَّ المحمَّديَّة لسلطاننا أبدا.

[Tercüme:]: “Arz etmekteki amacım sultanı methetmek olduğundan: ‘Muhammediyye sultanımız için ebediyen halledildi’ cümlesi tarih düşürüldü.” Buradaki Muhammediyye Muhammed'e [Fatih Sultan Mehmed] ait risâle demektir, yoksa Muhammediyye eserin ismi değildir. Aksi halde isminin *Fethiyye* olmasıyla çelişir. Tarihin 890 olabilmesi için bu tarihteki şeddeli harflerden her birini iki harf saymak gerekir.

25 Taşköprizâde, *Miftâhu's-seâde ve misbâhu's-siyâde fî mevzûâtî'l-ülüm* (nşr. Kâmil Bekri – Abdülvehhâb Ebû'n-Nûr), Kahire 1968, I, 373.

26 Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, s. 277.

27 Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II, 1236.

28 Meselâ bk. *Fethul-Fethiyye*, vr. 96b.

kabul ederek kendisini takdir ettiğine dair örnekler aktarır.²⁹ Bir ders esnasında Ali Kuşçu'nun çizdiği astronomik iki şeklin akla ve nakle uymayan oldukça çirkin çizimler olduğunu belirtip doğrusunun nasıl olması gerektiğini söylediğinde hocasının bir zaman düşündükten sonra kendisinin sözünü kabul ederek çizimleri doğrularıyla değiştirdiğini belirtmekte ve söz konusu çizimleri her iki haliyle de kaydetmektedir.³⁰ Bir yerde kendi astronomik gözlem (rasat) sonucuna da yer veren Gulâm Sinan³¹ ayrıca Hocazâde, Kestelî ve Molla Sirâc³² gibi Osmanlı âlimlerine bazı itirazlarda bulunur.³³ Sinan'ın bu eserinin gerçek değerinin tespiti bilim tarihçilerini beklemektedir.

Taşköprüzâde, Mecdî ve diğer biyografik kaynaklar Gulâm Sinan'ın *Şerhu'l-Vikâye* ya da Ahî Çelebi'nin bu esere yazdığı *Zahîretü'l-ukbâ* adlı hâşiye üzerine bir çalışma yaptığından söz etmeseler de kütüphanelerde nüshaları bulunan ve doğrudan Ahî Çelebi'nin hâşiyesini hedef alan bir eseri daha bulunmaktadır. Biz bu eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde üç yazma nüshasını tespit ettik. Bağdatlı Vehbi Efendi nr. 2052'de (vr. 89b-111b) kayıtlı nüshanın başında (vr. 89b): "أخي مولانا حاشية على الله رحمه سنان لمولانا" (Mevlânâ Ahî Hâşiyesi üzerine Mevlânâ Sinan'ın – Allah ona rahmet eylesin- [Hâşiyesi]); Şehid Ali Paşa nr. 2844'te (vr. 96b-105a) nüshanın bulunduğu mecmuanın başındaki eserler listesinde (1b): "حاشية على صدر الشريعة لمولانا سنان الغلام ردًا لمولانا أخي ابن يوسف" (Mevlânâ Gulâm Sinan'ın Mevlânâ Ahî b. Yûsuf'u red için [yazdığı] Sadrüşşerîa üzerine hâşiye) ve eserin baş tarafında (vr. 96a) ise "حاشية مولانا سنان الغلام لحاشية صدر الشريعة لمولانا" "حاشية مولانا سنان الغلام لحاشية صدر الشريعة لمولانا" Mevlânâ Ahî b. Yûsuf'un *Sadrüşşerîa Hâşiyesi*'ne Mevlânâ Gulâm Sinan'ın hâşiyesi. Onların günahları affoluna!) ibâreleri yer almaktadır. Şehid Ali Paşa nr. 946'da (vr. 34b-43b) ise eserin mukaddimesi eksik bir nüshası yer almaktadır.

29 Meselâ bk. *Fethu'l-Fethiyye*, vr. 101a, 111a-b. Gulâm Sinan'ın bu iddialı üslubu Ahî Çelebi'nin hâşiyesine yazdığı hâşiyeye (bk. *Hâşiye alâ Zahîreti'l-ukbâ* [= *Hâşiye alâ Hâşiyeti Şerhi'l-Vikâye*], Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2052, vr. 91a) şöyle yansımtır: "Burada münasebet düşüğe bu büyük imamın [Sadrüşşerîa'nın] şerhinin kapalı yerlerini halletmek üzere her şeyi bilen hükümran olan Allah'ın bana akıttığı öyle faydalı bilgiler ortaya koydum ki şimdiye kadar bunları benden önce hiç kimse dile getirmemiş ve bunlar bu vakte kadar onu inceleyen hiçbir kimsenin hatırına gelmemiştir."

30 Meselâ bk. *Fethu'l-Fethiyye*, vr. 126a-b.

31 *Fethu'l-Fethiyye*, vr. 135b. Hocası Ali Kuşçu'nun verdiği bir bilgi hakkında ise "herhalde üstadın zikrettiği şey kendi yeni gözlem sonucuna dayanmaktadır" demektedir. Bk. a.g.e., vr. 155b.

32 Molla Sirâceddin: Hocazâde (ö. 893/1488) ve Kestelî'nin (ö. 901/1496) öğrencisidir. Fatih döneminde Sahn-ı Semân müderrisliği ve nişancılık görevinde bulunmuştur. Hocalarından önce genç yaşta vefat etmiştir. Bk. Taşköprüzâde, *eş-Şekâik*, s. 196-197.

33 Meselâ bk. *Fethu'l-Fethiyye*, vr. 83a, 88b, 101a.

Gulâm Sinan eserinin başında kitap yazma sanatı üzerinde düşündüğünü ve eser verenlerin çoğunluğunun kimler olduğuna göz attığında daha çok ilim dallarında bilgi derinlikleri en sığ olan ve en değersiz öğretim metotlarını kullanan kimselerin eser yazmaya kalkıştıklarını ve bu konuda daha sadakatle direktliklerini gördüğünü belirtir. Bu noktada Ahî Çelebi'nin hâşiyesine atıfta bulunur ve daha önce aralarındaki samimiyeti ve sonra bu samimiyetin bozulmasını Hz. Yûsuf kıssasına telmihte bulunarak anlatır. Der ki: "Onun hakkında "Ben Yûsuf"um ve bu benim kardeşim [Ahî]" derdim.³⁴ Sonra hıyânet edip beni neredeyse kuyunun dibine atma noktasına geldi. Benim bu sevgimi yok etti. Ben de duvarlar içinde olan herkesin bileceği şekilde onun gömleğini arkadan yırttım ve hâşiyesinde gördüğü karmaşık rüyaları sözün özünün vardıgı anlamı açıklayarak yorumladım." Sinan, Ahî Çelebi'nin eserini eleştirmek üzere bir eser yazmaya kalkışmasının sebeplerini ise şöyle izah eder: Zamâne insanların okumadan kitapları kopyaladıklarını ve içindekileri öğrenmeden sadece toplayıp kütüphanelerine koymakla yetindiklerini, dolayısıyla bu hâşîye konusunda da aynı âdetin işlemesinden ve böylece hayrından kat kat fazla şerrinin etrafa yayılarak bilhassa ilme yeni başlayanları etkilemesinden korktuğunu belirtir. İkinci olarak da bu yanıtlara cevap verilmemesi ona göre Osmanlı saltanatı için bir ayıp ve bu kahraman memlekette yaşayanlara bir noksanlıktır. Zira böyle bir şey bu memleketin ulemâsız ve fuzalâsız olduğunu, bir kelime cevap verecek veya doğru sözü dile getirecek kimse bulunmadığını, sanki onların ruhsuz cesetlerden ibaret bulunduğunu gösterir. Üçüncü bir sebep ise kendisiyle Ahî Çelebi arasındaki nispetin anlaşılmasıdır.³⁵

Gulâm Sinan, Ahî Çelebi'yi dokumacılık dışında her sanatta yetersiz ve değersiz olması yanında muhatap alınıp azarlanmaya değmez ve özellikle fıkıh gibi böyle şerefli bir ilme dair eser yazmasına kısıtlama getirilmesi münasip biri olarak görür. Buna rağmen "o da kimdir ki ağzımdan ona lâf taşısın yahut kitabını inceleyip gerekli eleştirileri yazayım?" demeyi bırakıp bir sayfa kâğıt ve bir lahza zaman harcayıp büyük küçük ne varsa koymadan yazıya geçirdiğini, yaptığı eleştiriden geri kalanının ona kıyas edilmesi için onun kitabının halinden bir çeşni³⁶ göstermekle yetindiğini belirtir.³⁷ Ne var ki Gulâm Sinan *Zahîretü'l-ukbâ*'nın

34 Burada Gulâm Sinan'ın adının Yûsuf ve muhatabının da Ahî Çelebi olduğu hatırlanmalıdır.

35 Gulâm Sinan, *Hâşîye alâ Zahîreti'l-ukbâ*, vr. 89b-90b.

36 Belki burada numune yazmak daha uygun olurdu. Ancak Sinan metinde Farsça asıllı olup Arapça'ya enmûzec olarak geçen kelimeyi kullanmış ve yan tarafında bu kelimeyi "çâşni" olarak açıklamış olduğu için bu şekilde vermeyi uygun bulduk.

37 Gulâm Sinan, *Hâşîye*, vr. 90b. Eserinin bir başka yerinde (vr. 91a) sayfa kenarına yazdığı notta ise bu eseri yazar sınıfına dahil olmak üzere yazmadığını belirterek kitap yazmaya kalkışan kişinin ya kalkıştığı işin muazzamlığını bilmeyen bir ahmak ya da bu konuda kendisinin bağımsızlığına ve şartları taşıdığına güvenen fâik [üstün nitelikli] bir kimse olduğunu, kendisi-

daha henüz yazım aşamasında eleştirilerini kaleme aldığı için görüş ve eleştirilerini eserin tamamını görme fırsatı bulamadan kitaplaştırmıştır. Nitekim eserin sonunda “Kitabını tamamlasaydı bu üslup üzere tezyif ederdim. Ancak en iyisi sözü kısa tutmaktır. Zira her iki tarafça da buradan çıkarılması gereken malum olmuştur.” demektedir.³⁸

Gulâm Sinan’ın Ahî Çelebi’nin hâşiyesine reddiye olarak yazdığı kısım eserin mukaddimesi ile tahâret ve nikâh bölümlerinin başlarıyla sınırlıdır. Sinan sayfa kenarına yazdığı bir notta ilginç bir ayrıntıya yer vererek bu durumu şöyle izah eder: “Zikredilen diğer görüşlerini eleştirmeyi nikâh bölümüne bıraktım. Çünkü hâşiyeye yazarı (muhaşşi) benim kastımı duyunca kitabının nüshalarını topladı. Öyle ki onun bir izini bulamadım ve bir tozunu göremedim. Nihâyet Yüce Allah şeriatını tahriften korumak için içindekileri göstermek üzere bana onun hâşiyesinin nikâh bölümünden üç varak ihsân etti.”³⁹ Sinan’ın bu teşebbüsünden sonra Ahî Çelebi’nin eserini neşretmek üzere iki yıl daha beklediği anlaşılmaktadır. Zira onun *Zahîretü’l-ukbâ* mukaddimesinden yaptığı nakilde Ahî Çelebi’nin kendi ağzından arada hac vazifesini yapmakla birlikte eserini sekiz yılda tamamladığı kaydedilmiş olduğu⁴⁰ halde eserin günümüze gelen gerek matbu ve gerekse yazma nüshalarında söz konusu süre “on yıla yakın” olarak verilmektedir.⁴¹

Ahî Çelebi’nin eserindeki gramer hatalarına ve anlam düşüklüklerine dikkat çeken ve ona karşı tenkitlerinde son derece alaycı ve sert bir üslup kullanan Gulâm Sinan onun Sadrüşşerîa’nın eserin başında tam ismini verdiği yerde bu ismin irâbını zikretmesini alaycı bir üslupla tenkit eder ve daha sonra da iki farklı yerde yine aynı üslupla bu hususa atıfta bulunur. Sinan’a göre hâşiyeyi yazmak için sekiz sene çalışan, *Sadrüşşerîa*’nın bâblarını inceleme yolunda üstatlara ve uzmanlara müracaat ederek çaba sarf eden ve eserin lafızlarındaki problemleri halletme ve manâlarının açıklanması konusunda bazı kimselerce anlaşılmayan noktalarına muttali olduğunu iddia eden birinin “Ubeydullah b. Mes’ûd b. Tâcüşşerîa” kelimelerinin irâbını yapması şaşılacak bir durumdur. Zira bu husus bir günde veya günün bir bölümünde *el-Avâmilî*⁴² ezberlemeye çalışan her çocuğun bilebileceği açıklıktadır. Ancak müellif “lâzımı fâideti’l-haber” diye bilinen anlatım

nin bunlardan biri olmadığını, hâşiyeye yazarının halinin ise aşağıda gelecek açıklamalarından anlaşılacağını ifade eder.

38 Gulâm Sinan, *Hâşiyeye*, vr. 111b.

39 Gulâm Sinan, *Hâşiyeye*, vr. 100b.

40 Gulâm Sinan, *Hâşiyeye*, vr. 93b ve 94a.

41 Ahî Çelebi, *Zahîretü’l-ukbâ*, s. 3.

42 Abdülkâhîr el-Cürçânî’nin *el-Avâmilü’l-mie* adıyla bilinen muhtasar nahiv eseri kastedilmektedir. Bilgi için bk. İsmail Durmuş, “el-Avâmilü’l-mie”, *DİA*, IV, 106-107.

yöntemine başvurmuş, yani muhatabına yeni bir bilgi vermek değil de kendisinin bu hususu bilmediğine inanan kimselere bildiğini göstermeyi amaç edinmişse işte o zaman gerçekten bu yanılığın ortaya koymaya gerek vardır!⁴³

Ahî Çelebi'nin İmam Muhammed'den bir görüşü yanlış aktarması ile ilgili olarak “Böylesi ancak bir bunaktan sadır olacak fâhiş bir hatadır” gibi oldukça sert ifadeler kullanan⁴⁴ ve onun hâşiyesi hakkında “kulakları tırmalayan aptalca ibâreler ve insan tabiatının kaçtığı uçuk istiârelerle geçmiş ulemânın (kudemâ) tabirleri değiştirilmiş ve fukahânın incelemeleri tahrif edilmiştir” denmiş olmasını çok yerinde bulan⁴⁵ Sinan eleştirilerinin dozunu artırarak okuyuculara seslenir: “Ey zeki insanlar! Bu hâşîye yazarı gibi birisinin eline kalem alıp bir şey yazması mı lâyıktır yoksa ölümüne kadar bir daha ondan okumamaları için kitabının nüshalarını toplayıp öğrenciler önünde yakması mı? Çünkü o doğru yoldan sapmış ve başkalarını da sapıtmıştır. Ancak istiyorum ki kitabına mızrak saplanıp sopayla dövülsün ve insanlar onu ibret nazarıyla okuyup lânetlesinler diye kitabı kopyalanıp tescil edilsin ve hiç kimse onun (benden) daha iyi ve müreffeh (*evsa' rızkan*, erzakı daha bol) durumda olması sebebiyle kendisine karşı taassup ve öfkeden yalan uydurduğumu sanmasın.”⁴⁶

Gulâm Sinan'ın eseriyle mektuptaki üslup benzerliğinin aşağıda etraflıca üzerinde durulacağı üzere bu iki metnin aynı kalemden çıktığını düşündürecek kadar yakınlığı dikkatli okuyucunun gözünden kaçmayacaktır.

b) Arap Müderris

Ahî Çelebi'nin hâşiyesi üzerine yazılmış olan ve baş tarafında “Mevlânâ Ahî'nin hâşiyesi üzerine Arap müderrise ait [hâşîye]” şeklinde bir not bulunan bir başka küçük hâşîye daha mevcuttur.⁴⁷ Mukaddimesinde verilen bilgilerden Ahî Çelebi hayatta iken yazıldığı anlaşılan bu hâşîye de Gulâm Sinan'ın hâşiyesi gibi eserin sadece bazı noktalarına açıklama ve itirazlar içermektedir. Ayrıca bu eserde Ahî Çelebi'nin hâşiyesini yazmak için on yıl harcadığının belirtilmesinden

43 Gulâm Sinan, *Hâşîye*, vr. 94a-b, 111a, 102b (hâmişte).

44 Gulâm Sinan, *Hâşîye*, vr. 108a. Bir başka yerde (vr. 92b-93a) ise Ahî Çelebi'nin bir sözüyle ilgili olarak “Bu söz ya açık bir yalan veya çirkin bir yanlışır” demektedir.

45 Gulâm Sinan, *Hâşîye*, vr. 93a.

46 Gulâm Sinan, *Hâşîye*, vr. 107b.

47 Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 2052, vr. 119b-128a. Arapça olan bu eser muhtemelen Kasım Paşa Medresesi'nde müderrislik yapan Arab Çelebi diye meşhur Mevlânâ Şemseddin Ahmed b. Mevlânâ Kâdi Hamza'ya (ö. 950/1543) ait olmalıdır. Mecdî ise bu zâtın *Sadrüşşeria* [= *Şerhu'l-Vikâye*] adlı kitaba Türkçe hâşîye yazdığını ve bu eserin insanlar arasında yaygın şekilde okunduğunu kaydetmektedir. Bk. *Hadâiku'ş-Şekâik*, s. 481.

de eserin Ahî Çelebi hâşiyesini tamamladıktan sonra yazıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu eserin müellifi Ahî Çelebi'ye karşı "Semâniye müderrislerinin sadrı, asrının biriciği ve zamanın yegânesi fâzıl molla" şeklinde son derece saygılı ifadeler kullanmakta ve dinî ilimlerin yaygınlaştırılması için Allah'ın onun şanını yüceltip her gün ihsânını artırması için dua etmektedir. Mektup yazıldığı sırada Ahî Çelebi'nin hâşiyesi henüz bitmemiş olduğu için kesinlikle mektuptan sonra yazıldığı anlaşılan bu eserin üslubu ile mektuptaki üslup karşılaştırıldığında da mektup yazarının bu şahıs olması muhtemel gözükmemektedir.

c) Şair Sinan

Kaynaklarda Şair Sinan hakkında verilen bilgiler Gulâm Sinan'a dair verilene nazaran oldukça sınırlıdır. Taşköprüzâde'ye göre Şair Sinan olarak meşhur olmakla birlikte tam adı Sinâneddin Yûsuf'tur. Molla Hüsrev'in öğrencisi olan bu zât usûl ve fûrû' (kelâm ve fıkıh) ilimlerini bilen, akî ve naklî bilgilere sahip, ilimle son derece ilgili ve zamanını ilim yolunda harcayan büyük bir âlimdi. Sadrüşşerîa'nın *Şerhu'l-Vikâye'si* üzerine yazdığı öğrenciler arasında makbul bir hâşiyesi bulunmaktadır. Taşköprüzâde'nin onun yaptığı herhangi bir görevden bahsetmemiş olmakla birlikte kendisini mevlâ (molla) unvanıyla zikretmesi bir yerlerde müderrislik yapmış olmasına açık kapı bırakmaktadır.⁴⁸

Mecdî ise Taşköprüzâde'nin verdiği bu bilgilere ek olarak Şair Sinan'ın Germiyanlı olduğunu belirtir ve daha başka bazı ayrıntılara yer verir. Buna göre Şair Sinan fıkıhtan Sadrüşşerîa'nın *Vikâye* şerhine bir hâşiyeye yazarak Molla Ahî'nin hâşiyesinde yazılan kelimeleri eleştirdi. Tokat kasabasında Sultâniye [Hâtuniye] Medresesi⁴⁹ öğretime başladığında müderrislik görevi ilk olarak ona verildi. Daha sonra Semâniye Medresesi'ne atandı ve bu görevde iken vefat etti. Seyyid Şerîf el-Cürçânî ile ders arkadaşı (şerîk) oldu. II. Murad Şair Şeyhî ile ikisini imtihan edip hamse yazmalarını emrettiğinde *Hüsrev ü Şîrîn* adlı bin beyitlik mesnevisini

48 Taşköprüzâde, *eş-Şekâik*, s. 277. Kataloglarda Şair Sinan'a ayrıca *Hâşiyeye alâ Şerhi Meş'ûd eş-Şirvânî alâ Âdâbi's-Semerkandî* adlı münazara âdâbına dair bir eser nispet edilmektedir (Nüshaları: Süleymaniye Ktp., Darülmenevî, nr. 1047, vr. 49-62; Lâleli, nr. 3035, vr. 60-70; Murad Molla, nr. 654, vr.158a-168).

49 Sultan II. Bâyezid'in annesi Gülbahar Hatun adına yaptırdığı için Hâtuniye Medresesi ve Gülbahar Medresesi olarak da bilinen bu medresedeki camiinin kitâbesinde tarih olarak فيض kelimesi düşülmüştür ki bu kelime ebced hesabıyla 890 (1485) yılını göstermektedir. bk. Halil Edhem, "Anadolu'da İslâmî Kitâbeler", *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmûası*, VI/36, [1331/1916], s. 743-748; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kitâbeler*, Ankara 1345/1927, s. 29-30; a.mlf., *Tokat Kitâbeleri* (yay. haz. Mehmet Mercan, Mehmet Emin Ulu), Ankara 2003, s. 59-61; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 134. Gülbahar Hatun'un Tokat ve Amasyadaki vakıflarının 898 tarihli vakfiyesi Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunmaktadır. bk. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, İstanbul 1952, s. 357; krş. Halil Edhem, a.g.m., s. 745.

yazdı. Padişah bu mesneviyi çok beğenip kendisine pek çok hediyeler vermiş; şair bu hediyelerle evine giderken eşkıyalar tarafından yolu kesilip bütün malları yağmalanmış ve bu olay üzerinden çok geçmeden vefat etmiştir.⁵⁰

Şair Sinan'ın *Şerhu'l-Vikâye* üzerine bir hâşiye yazdığını hem biyografik kaynaklar ve hem de mevcut yazmalar doğrulamaktadır. Taşköprizâde onun *Şerhu'l-Vikâye*'ye öğrenciler arasında makbul bir hâşiye yazmış olduğunu belirtir ve bu bilgi diğer kaynaklarda da tekrar edilir. Biz bu hâşiyenin üç nüshasını tespit edebildik. Süleymaniye Kütüphanesi Lâleli nr. 866'da kayıtlı nüsha 20 Receb 958 (24 Temmuz 1551) istinsah tarihini taşımakta olup mukaddimesi bulunan tam nüshadır (vr. 1b-317a). Ancak bu nüshanın kapak sayfasına (vr. 1a) yanlıklık olarak "*Hâşiye-i Kara Sinân alâ Sadrişşeria*" ibâresi yazılmış ise de⁵¹ eserin Şair Sinan'a ait olduğu diğer iki nüsha üzerindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Zira Süleymaniye Ktp., Damad İbrahim nr. 583'de (istinsahı 15 Ramazan 1058 [3 Ekim 1648], vr. 379b-567a) mukaddimesi eksik nüshanın sonundaki (vr. 567a) ferâğ kaydında: *تم تحرير الكتاب بعون الله الملك الوهاب المشهور بشاعر سنان حاشية صدر الشريعة* (Şair Sinan diye meşhur *Sadrişşeria Hâşiyesi* adlı kitabın yazımı hükümrân ve bahşeden Allah'ın yardımıyla tamam oldu); Fatih, nr. 1609m vr. 1b-179a yaprakları arasında bulunan yine mukaddimesi eksik nüshanın kapak sayfasında *حاشية صدر الشريعة لمولانا شاعر سنان من أوله إلى المعادل* (Başından el-Meâkıl [Diyetler] bölümüne kadar Mevlânâ Şair Sinan'ın *Sadrişşeria Hâşiyesi*) ibâresi ve vr. 1a'da *إلى آخره حواشي* (Mevlânâ (Mevlânâ) Mukaddimesi) *صدر الشريعة لمولانا شاعر سنان من تلامذة مولانا خسرو رحمه الله تعالى* Hüsrev'in - Yüce Allah ona rahmet eylesin - öğrencilerinden Mevlânâ Sinan'ın) el-Meâkıl bölümünün sonuna kadar [*Sadrişşeria Hâşiyesi*] ibâresi yer almaktadır.⁵²

Mektup yazarının Ahî Çelebi'nin hâşiyesini eleştirmek üzere bir eser yazıp ileri gelenlere arz edeceğini söylemesi, eseri doğrudan *Şerhu'l-Vikâye* üzerine olan

50 Meccî, *Hadâiku's-Şekâik*, s. 294. Klasik kaynaklarda Şair Sinan'ın vefat tarihine rastlayamadık. Ancak *Sicill-i Osmânî*'de 904'te [1498-99] vefat ettiği belirtilmektedir. Bk. Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, III, 104.

51 Fatih döneminde vefat eden ve Kara Sinan diye bilinen Sinânüddin Yûsuf b. Abdülmelik b. Bahşâyîş (ö. 868/1463'ten sonra bk. *Keşfüz-zunûn*, II, 1088) de aslında *Şerhu'l-Vikâye*'ye bir hâşiye yazmıştır ve bu eserin bir çok nüshası bulunmaktadır. Ancak eserine *Riâyetü'l-Vikâye* adını veren müellif mukaddimedeki eseri 846 yılı Cemâziyelevvel başlarında (Eylül 1442) Pazar günü Manisa'da tamamladığını belirterek II. Murad'a ithaf etmiştir (bk. *Riâyetü'l-Vikâye*, Süleymaniye Ktp., Damad İbrahim, nr. 583, vr. 1b). Bu eserin Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde nr. 649 kayıtlı nüshası 864 (1460) istinsah tarihini taşımaktadır. Ayrıca gerek mektubun yazılış tarihi ve gerekse Ahî Çelebi'nin eserini yazmaya başladığı göz önüne alındığında Kara Sinan mektubun yazarı olması muhtemel şahıslar arasında düşünülemez.

52 Fatih, nr. 5384, vr. 10b-19b'de bulunan ve eserden kısa bir bölüm olduğu anlaşılan bir nüshanın bulunduğu mecmuanın başındaki eserler listesinde muahhar bir yazıyla "*Hâşiye-i Şâir Sinan alâ Sadrişşeria*" ibâresi bulunmaktadır.

Şair Sinan'ın mektubun yazarı olamayacağını düşündürmekle birlikte Mecdî'nin yukarıda verdiği bilgiler, yani Şair Sinan'ın Ahî Çelebi'nin eserini kelimesi kelimesine eleştirmek üzere eser yazdığı, Tokat Sultâniye Medresesi'ne ve ardından Sahn-ı Semân müderrisliğine atandığı ayrıntıları onu mektubun muhtemel yazarları arasında daha güçlü konuma yerleştirmektedir. Gerçekten de bu bilginin doğru olması halinde mektubun yazarına çok kolay yoldan ulaşılmış olacak ve hemen "işte yazar budur!" denilebilecekti. Nitekim bu medresenin kuruluşundan ve oraya atanan ilk müderristen bahseden çağdaş araştırmacılar Mecdî'nin verdiği bu bilgileri eleştiri süzgecinden geçirme gereği duymadan olduğu şekilde kaydetmişlerdir.⁵³ Acaba gerçekten durum öyle mi? Maalesef Mecdî'nin eklediği bilgiler yakından incelendiğinde bu hükmü vermenin o kadar kolay olmadığı anlaşılmaktadır.

Mecdî'nin kaydettiği ilâve bilgilerle ilgili olarak sondan başlanılacak olursa öncelikle sormak gerekir ki bizzat kendisinin II. Bâyezid dönemi ulemâsı arasında yer verdiği Şair Sinan, II. Murad döneminde vefat etmişse nasıl oluyor da İstanbul'un fethinden yaklaşık 18 sene sonra yapımı tamamlanan⁵⁴ Sahn-ı Semân Medreseleri'nde görev yapmış olabiliyor? İkincisi yine bu zât 740-816 (1340-1413) yılları arasında yaşayan Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin⁵⁵ ders arkadaşıysa en az 1350 yılı civarında doğmuş olmalıdır. Bu durumda hocası Molla Hüsrev'den çok daha önce doğmuş olması ve Ahî Çelebi'nin 901'de (1496) tamamlanan hâşiyesine reddiye yazmış olduğu da dikkate alındığında 160 yıla yakın yaşamış olması gerekmektedir. Bunlar mümkün olamayacağına göre en azından bu iki noktada Mecdî'nin verdiği bilgilerin güvenilirmez olduğu netlik kazanmaktadır. Mecdî'nin Şair Sinan'ın Germiyanlı olduğunu söylemesinden adı Yûsuf olup zamanında Hekim Sinan diye bilinen meşhur Germiyanlı şair Şeyhî⁵⁶ ile karıştırdığı düşünülebilirse⁵⁷ de bizzat onun kendisinin kaydettiği hikâyede Şair Sinan, Şeyhî

53 Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*, III, 104 [medresenin adı yanlışlıkla Süleymâniye olarak kaydedilmiştir]; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 134, 383; Ahmet Şimşirgil, "XVI. Yüzyılda Tokat Medreseleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, VII [1992], 239.

54 Sahn-ı Semân'ın da içinde yer aldığı Fatih Külliyesi'nin yapımına Cemâziyelâhir 867'de (Şubat 1463) başlanılmış ve külliye Receb 875'te (Ocak 1471) tamamlanmıştır. Bk. Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 5-6; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 351.

55 Biyografisi için bk. Sadreddin Gümüş, "Cürçânî, Seyyid Şerîf", *DİA*, VIII, 134-136.

56 Biyografisi için bk. Latîfi, *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ* (nşr. Rıdvan Canım), Ankara 2000, s. 337-345; Koca Hüseyin, *Bedâyiü'l-vekâyi*, vr. I, 145b, 190b-191a.

57 Nitekim İsmet Parmaksızoğlu böyle bir hataya düşerek *Tacüt-tevârih* sadeleştirmesinde "Molla Şâir Sinan" başlığı altında Hoca Sâdeddin Efendi'nin kitabının aslında bulunmayan "Takma adı Şeyhî'dir" cümlesini eklemiş ve kaynakçada ise Koca Hüseyin'in *Bedâyiü'l-vekâyi*'ne atıfta bulunmuştur (Hoca Sadettin Efendi, *Tacüt-tevârih*, yalınlaştıran: İsmet Parmaksızoğlu, Ankara 1992, V, 212). Oysa *Bedâyiü'l-vekâyi*'nin gösterilen sayfalarının ikisinde (vr. I, 145b,

ile yarışmaya giren kişi olarak gösterilmektedir.

Mecdî'nin *eş-Şekâik*'teki bilgilere yaptığı eklerde yazarın kimliği problemi açısından oldukça önem arz eden diğer ilk üç ayrıntıya gelince: Öncelikle belirtmek gerekir ki elbette verilen bazı bilgilerin yanlışlığı diğerlerinin de yanlışlığını gerektirmez, ancak bu durum müellifin verdiği bilgilere şüpheyle bakılmasının önünü açar. Bu bakımdan şimdi Mecdî'nin Şair Sinan'la ilgili olarak kaydettiği "*Fenn-i fûrû'da Vikâye'nin şerhi Sadrüşşerî'a'ya bir hâşîye tesvîd ve terkîm idüb Molla Ahî'nin hâşîyesinde mestûr (yazılı) ve muharrer olan kelimâtı red itmeği iltizâm eyledi. Tokat nam kasabada olan Medrese-i Sultâniye binâ olundukda evvelâ ol fâzıla sadaka buyruldu; ba'dehû Semâniye Medreseleri'nin birisi ana tevcîh olunub sahn-ı ifâdede ifâza ider iken buk'a-yı bekâya rihlet eyledi*" cümlelerini⁵⁸ daha yakından irdeleyelim. Bunun için şimdi karşılaştırma imkânı versin diye iki âlimin eserlerinin yukarıda ortaya konan özelliklerini yeniden gözden geçirelim.

Mektubun Yazarının Gulâm Sinan Olduğunu Gösteren Deliller ve Karîneler

Öncelikle belirtilmelidir ki Şair Sinan'ın hâşîyesi *Şerhu'l-Vikâye*'nin bütününe kapsamakta olup doğrudan şerhin kendisiyle ilgilidir ve Ahî Çelebi'nin hâşîyesi üzerine yazılmış değildir. Taşköprizâde Şair Sinan'ın *Şerhu'l-Vikâye*'ye öğrenciler arasında makbul bir hâşîye yazmış olduğunu belirtmişse de Mecdî'nin "Molla Ahî'nin hâşîyesinde mestûr ve muharrer olan kelimâtı red itmeği iltizâm eyledi" sözünü doğrulayacak bir ayrıntıya yer vermemiştir. Ayrıca Gulâm Sinan'ın hâşîyesinde olduğu gibi Ahî Çelebi'ye yönelik ağır eleştiriler bir yana herhangi bir açık eleştiri dahi tespit edilememiştir. Gulâm Sinan'ın hâşîyesi ise doğrudan Ahî Çelebi'nin hâşîyesi üzerinedir ve müellif bu eserden ancak eline geçirebildiği metni kelime kelime, satır satır ele alıp ağır biçimde eleştirmiştir. Yukarıda geniş alıntı yapılan bu eleştiriler aşağıda geleceği üzere üslup ve içerik bakımından pek çok noktada mektupla benzerlikler göstermektedir.

Gulâm Sinan'ın hâşîyesinin Ahî Çelebi'nin eserini henüz tamamlamadığı bir dönemde kaleme alındığı gerek eserin içinde ve gerekse hâmişinde verilen bilgilerden kesin biçimde anlaşılmaktadır. Dolayısıyla mektupta Ahî Çelebi'nin yazmakta olduğu hâşiyeden ve yazarın bu hâşîye üzerine bir eser yazma niyetinden söz edilmektedir ki bu durumda mektup Gulâm Sinan'ın hâşîyesi ile zaman

190b-191a) II. Murâd meşâyihî arasında Şeyhî'den, diğer bir yerde ise (vr. 400a; Parmaksızoğlu 400b olarak kaydetmiştir) II. Bâyezid uleması arasında Şair Sinan'dan ayrı kişiler olarak bahsedilmektedir.

58 Mecdî, *Hadâikuş-Şekâik*, s. 294.

bakımından da örtüşmektedir. Buna karşın Şair Sinan bir meseleyi anlattıktan sonra “Bu meselenin bu tarzda incelenip ortaya konması ümmetin güneşi, imamların süsü, her müşkili gideren, içinden çıkılmazların çoğunluğunu çözümleyen allâme üstadımıza yani Mevlânâ Hüsrev’e aittir. Allah onu iki cihanda zarar ziyan-
dan himâye eylesin” demektedir⁵⁹ ki buradaki dua cümlesinden Molla Hüsrev’in (ö. 885/1480) henüz hayatta olduğu dahi anlaşılmaktadır. Hâl böyle olunca onun vefat ettiği tarihte Ahî Çelebi’nin eleştirisi konusu edilen *Zahîretü’l-ukbâ* adlı eserinin yazımına başlanılmasına henüz altı yıllık bir zaman var demektir.

Her iki Sinan’ın biyografilerinin ilk kaynağı olan Taşkoprîzâde, Gulâm Sinan’ın Semâniye’de müderrislik yapmış olduğundan söz ettiği halde Şair Sinan’ın bu medresede müderrislik yapması bir yana herhangi bir görevde bulunduğu-
ndan bile söz etmez. Semâniye’de müderris olmuş olsa bu gibi bilgilere önem veren bir yazar olarak Taşkoprîzâde’nin bunu zikretmemesi ihtimali zayıftır. Nitekim Mecdî’den sonra bu iki âlimin biyografisine yer veren kaynaklardan Hoca Sâdeddin Efendi, Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi ve Koca Hüseyin Efendi onun bu ilâvelerine itibar etmemiş ve sadece Taşkoprîzâde’nin verdiği bilgileri özetlemekle yetinmişlerdir.⁶⁰ Ancak Kâtib Çelebi Mecdî’yi referans alarak Şair Sinan’ın aralarında Sahn Medresesi’nin de bulunduğu bazı medreselerde müderrislik yaptığını kaydetmiştir.⁶¹

Yazarın mektubun yazımından on yıl kadar önce yani 890’da Tokat’a müderris olarak tenzil-i rütbe yoluyla gittiğinden söz etmesi, mektup yazarının Mecdî’nin bu tarihte açıldığı bilinen Sultâniye Medresesi’ne ilk müderris atanan kişi ile ilgili verdiği bilgiyle örtüşmektedir. Ancak mektubun yazarı konusunda ip uçları veren işaretler olarak kabul edilebilecek gerek yukarıda sıralanan sebepler ve gerekse mektupla Gulâm Sinan’ın hâşiyesinin taşıdığı benzer özellikler dikkate alındığında Mecdî’nin Şair Sinan’ın biyografisinde, Taşkoprîzâde’nin verdiği bilgilere ek olarak, kaydettiği ayrıntılar arasında yazılan hâşiyenin özelliği ve Sultâniye Medresesi müderrisliği ile ilgili kısmın Gulâm Sinan’a ait olması daha muhtemel gözükmektedir. Dolayısıyla burada zikredilen kişinin Mecdî’nin kaydettiği üzere Şair Sinan değil, Gulâm Sinan olduğu sonucu çıkarılabilir.

Mektup yazarının Gulâm Sinan olduğunu güçlendiren karineler olarak onun eseri olduğu bilinen hâşiyeye ile mektup arasındaki benzerlikleri şöyle sıralayabiliriz:

59 Şair Sinan, *Hâşiyeye alâ Şerhi’l-Vikâye li-Sadri’ş-Şeri’a*, Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 866, vr. 5b.

60 Hoca Sâdeddin Efendi, *Tâcü’r-Tevârih*, II, 546); Gelibolulu Mustafa Âlî Efendi, *Künhül-Abbâr*, I/II, 975; Koca Hüseyin Efendi, *Bedâiyü’l-vekâyi*, vr. 400a.

61 Kâtib Çelebi, *Süllemül-vusûl*, III, 441.

1. Gulâm Sinan'ın hâşiyesi tıpkı mektup gibi Ahî Çelebi hâşiyeyi tamamlamaya çalıştığı dönemde yazılmıştır. Oysa yukarıda verilen bilgilerden Şair Sinan'ın Ahî Çelebi'nin hâşiyesinden daha önce, Arab müderrisin ise hâşiyesini daha sonra yazdığı anlaşılmaktadır.

2. Her ikisi de Ahî Çelebi'ye karşı yazılmış olan hem mektup ve hem de hâşiyeye ağır eleştiriler içermekte ve üslupları son derece sert ve yer yer alaycıdır. Bu üslup diğer hâşiyelerde gözükmemekte, hatta Arab müderrisin hâşiyesinde övücü sözler bulunmaktadır.

3. Hem mektupta ve hem de hâşiyede Ahî Çelebi ile eski dostluklarından söz edilmektedir.

4. Gulâm Sinan hâşiyede kâmil insanların kuru övünme ve daha yaşlı olmakla bilinemeyeceğini dile getirerek “İlim nesep sahibi bir kavme vakıf değil ki onlardan sonra gelen hasep sahibi âlimlere kapısı kapatılsın!” demektedir.⁶² Hasep nesep hususu mektupta da benzer, hatta daha vurgulu bir şekilde mesele yapılmakta ve mektubun yazarı birkaç yerde kendisinin hasep ve nesebe sahip olmadığını söyleyerek hasep ve nesep davasında bulunan muhatabını iğnelemektedir. Nitekim kendisi hakkında dördüncü paragrafta “sizün gibi hasîb ü nesîb (saygın ve soylu) çelebi izâfetin koyub bizim gibi muarrâ anhümâya (bu ikisinden arınmış, uzak)” ve altıncı paragrafta “bizüm bey garîbine ve üftâdeye ve ol hânedânınız ‘an samîmi'l-kalb ihsânı bendesi” gibi ifadeler kullanmaktadır. Bu tür ifadeler Gulâm Sinan'ın köle asıllı olmasıyla daha bir anlam kazanmaktadır.

5. Mektubun yazarı da hâşiyeyi yazan Gulâm Sinan da Ahî Çelebi'nin kendisinden daha zengin olduğunu vurgulamaktadır. Mektubun ikinci paragrafının sonlarında “Akçe artukluğu haseb artırmaz ve çokluğu tokluğun müstelzim değildir” denirken hâşiyede “hiç kimse de onun (Ahî Çelebi'nin) daha iyi ve müreffeh durumda olması sebebiyle kendisine karşı taassup ve kızgınlıktan yalan uydurduğumu sanmasın” demektedir.⁶³

6. Mektupta ilk paragrafta “bu asıl kalb harâb idecek kelimât mesâcide ve itikâfa ve erbaîne münâsib olmadığı idrâk etmemişsiz” ve hâşiyede “Gelecek halvet ve erbaînle de olsa bizim malumumuz değildir” denilmiş olması⁶⁴ üslup benzerliği yanında yazarın içinde bulunduğu hâlin birer tasviri ve dolayısıyla her iki metnin de yazımının halvette erbaîn çıkarırken kaleme alındığına bir imâ sayılabilir. Bu çıkarımın doğru olması halinde mektupta yazar bir hâşiyeye yazacağından bahsettiğine göre mektubu gönderdikten kısa süre sonra daha itikâftan

62 Gulâm Sinan, *Hâşiyeye*, vr. 91a.

63 Gulâm Sinan, *Hâşiyeye*, vr. 107b.

64 Gulâm Sinan, *Hâşiyeye*, vr. 92b.

çıkmadan hâşiyeyi yazmaya başlamış olmalıdır.

Bize göre buraya kadar ortaya konan bilgiler ve karînelerden mektup yazarının Gulâm Sinan olduğu anlaşılmaktadır.

Mektubun Kısa Tahlili

Mektubun yazarının Gulâm Sinan olduğunu tespit ettikten sonra artık biyografik kaynaklarda verilen bilgiler ile onun yazdığı günümüze gelmiş iki eserinde verdiği bilgilerden hareketle mektubun muhtevasını anlamaya daha yaklaşmış olmaktadır.

Müellifin bu mektubu öncelikle Ahî Çelebi'nin daha önce göndermiş olduğu ağır ifadeler içerdiği anlaşılan mektuba cevap olarak kaleme alınmış ve orada dile getirilen bazı suçlamalara zaman zaman alaycı ve sert bir üslupla karşılık verilmiştir. Sekizinci paragrafta belirtildiğine göre aslında yazar edep sınırlarını aşan münasebetsiz ifadelere cevap vermeyi uygun bulmamakla beraber cevap vermemesinden güç yetiremediği anlamı çıkarılır endişesiyle zorunlu olarak böyle bir yanlışı işlemek durumunda kaldığını, fakat bunu yaparken de aşırıya kaçmadığını, dengiyle karşılık verdiğini ve bunun da her mazlumun hakkı olduğunu söylemektedir.

Mektup yazarı ilk paragrafta Ahî Çelebi'nin mektubunu zamanlama ve mekân açısından münasebetsiz olarak değerlendirdiği gibi üslup bakımından kalp yıkıcı, muhteva açısından da hurafe, saçma ve küstahça sözlerle dolu olarak görmektedir. Yazar bu tür bir üslubu Tokatlıların geneline teşmil ederek ulema arasında mizah ve şakacılığı, zaman zaman ağır eleştirileri ve hakaretâmiz ifadeleriyle tanınan Tokatlı Molla Lutfî'nin⁶⁵ de hemşerisi olması hasebiyle Ahî Çelebi'nin bu tür bir üslubu idam edilen Molla Lutfî'den miras aldığını iddia etmektedir. Ancak hocası Ali Kuşçu'nun derslerinden arkadaşı olan⁶⁶ Molla Lutfî'nin ilmî yönünü "buçuk meşgul olmak" ifadesiyle küçümsemiş olsa da onu yine de Ahî Çelebi'den üstün tutmaktadır.

Zamanında aralarında kardeşlik derecesinde yakınlık bulunan bu iki âlimin birbirlerine hakarete varan ifadeler kullandıkları bu sert yazışmalara yol açan olaylar nelerdi? Elimizdeki mektupta yer alan işaret ve imalar yardımıyla gönderilen mektubun içeriğine ve iki âlim arasında geçmişte yaşanan bazı hâdiselere dair kısmî bilgiler elde edilebilmektedir.

65 Bu konuda geniş bilgi için bk. Şükrü Özen, İslâm Hukukunda Zındıklık Suçu ve Molla Lutfî'nin İdamının Fıkhiyeti", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, VI (2001), 48-50.

66 Taşköprizâde "Ali Kuşçu Osmanlı memleketine (bilâd-ı Rûm) geldiğinde Sinan Paşa öğrencisi Molla Lutfî'yi onun derslerine göndererek matematik bilimleri okumasını sağladı ve onun aracılığıyla kendisi de matematik bilimleri tahsil etti" demektedir. Bk. *eş-Şekâik*, s. 279.

Mektupta öne çıkan ana konu mektubun yazarı Gulâm Sinan'ın hasmı Ahî Çelebi'nin ders halkasından bazı öğrencileri kendi ders halkasına kabul etmesidir. Zira diğer problemler bu mesele etrafında dile getirilmiş gözükmektedir. Anlaşıldığına göre daha önce Ahî Çelebi tarafından gönderilen mektupta kendi talebelerinin Gulâm Sinan'ın medresesine geçmesinde onun katkısı bulunduğunu düşündüğünden bunun küstahlık olduğu karşı tarafa iletilmiştir. Sinan'ın bu probleme cevabı açıktır. Her iki âlim birbirine yakın seviyededir ve ulemâ arasındaki örfe göre birbirine yakın mertebede olan âlimlerden her birinin diğerinin öğrencisini kabul etmesinde yadrganacak bir durum yoktur. Dolayısıyla Ahî Çelebi'nin iddia ettiği gibi bu bir küstahlık sayılmaz. Mamafih Sinan'ın bu savunmasından yalnızca kıdem bakımından üstün olan bir hocanın öğrencisini kendi halkasına katan hoca için bunun bir küstahlık sayıldığıнын yerleşik bir anlayış olduğu neticesi çıkarılabilir. Ancak Koçi Bey'in IV. Murad'a takdim ettiği lâyihadaki "1003 (1594) tarihine gelince[ye kadar] ... kimse kimsenin icâzetsiz dânişmedin almazdı" ifadesinden⁶⁷ hareketle bunun akran olmayanlarla sınırlı olmadığı, akranların da birbirlerinden öğrenci kabul etmek için izin almalarının beklendiği söylenebilir. Bu durumda mektupta ifade edildiği üzere Ahî Çelebi zaten kendisini Gulâm Sinan'dan kıdem bakımından üstün gördüğü için her halükârda ona göre yapılan bu muamele küstahlık olarak nitelenmeyi hak etmekteydi.

Öğrenci kabulü meselesi öyle görünüyor ki aslında iki âlim arasında daha önce yaşanan bazı olaylar zincirinin son halkasıydı. Mektuptaki ifadelerinden Gulâm Sinan, İstanbul'dan ayrılıp Tokat'a müderris atanmasını inhitât yani tenzil-i rütbe, bir başka deyişle bulunduğu makam ve rütbeden daha aşağısına atanma olarak değerlendirmektedir. Zira o muhtemelen İstanbul'da görev yaptığı medresede daha yüksek bir maaşla çalışmaktaydı. Bu maaş farkının ne olduğunu tam olarak bilmiyorsak da II. Selim'in hocası Atâullah Ahmed Efendi'nin İstanbul'da 945 (1538) civarında kurulan Kadı Hüsâm (Hamâmiye) Medresesi'nde⁶⁸ göreve getirilmeden önce 25 akçe yevmiye ile Tokat Hâtuniyye Medresesi'nde göreve başlamış ve burada iken yevmiyesi 30 akçeye çıkarılmış olduğu⁶⁹ bilgisin-

67 *Koçi Bey Risâlesi*, İstanbul 1303, s. 40; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 247.

68 Nev'izâde Atâi, *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti'ş-Şekâik* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989, s. 15.

69 Hısım Ali Çelebi, *el-İkdü'l-manzûm fi zikri efâdili'r-Rûm*, Beyrut 1395/1975, s. 407; Atâi, *Hadâiku'l-hakâik*, s. 149-150. Medresenin kuruluş tarihini Atâi vermekte, ancak o bu terfiden bahsetmeden Atâullah Efendi'nin Hâtuniye'deki yevmiyesinin 30 akçe olduğunu belirtmektedir. Yine Atâi'nin verdiği bilgiye göre Atâullah Efendi 942'den Hâtuniye'de göreve başlama tarihine kadar hac vazifesini yapmış, 20 akçe ile Birgi'de Aydınoğlu ve sonra 25 akçe ile Mudurnu'da Yıldırım Hân Medresesi'nde müderrislik görevlerinde bulunmuştur.

den hareketle medresenin kuruluşundan yaklaşık 55 sene sonra bile 25 akçeli bir medrese olması başlarda daha düşük olduğu ihtimalini düşündürmektedir. Nitekim vakfiyesinden anlaşıldığı üzere daha kuruluşundan itibaren Semâniye Medresesi müderrisleri asgari 50 akçe yevmiye alırken⁷⁰ Tokat Hâtuniye Medresesi müderrislerinin yevmiyeleri ancak 976 (1568-69) yılından önce kırk akçeye yükseltilmişti.⁷¹ Gulâm Sinan'ın kendisine akran saydığı hasmı Ahî Çelebi'nin 894 (1489) yılında Semâniye Medresesi'ndeki yevmiyesi ise elli akçe idi. Tokat'a gitmekten memnun olmadığı anlaşılan Gulâm Sinan'ın cevap yazdığı mektubun konusuyla doğrudan ilgisi olmamakla birlikte yaklaşık on yıl önce yaşanmış bir hâdiseye atıfta bulunması muhtemelen bu atamada Ahî Çelebi'nin bir tür payı olduğunu düşündüğünü göstermektedir.

Yeni açılan bir taşra medresesine o şehirden birileri varken kendisinin gönderilmiş olmasına Sinan çok içerlemiştir. Zira dördüncü paragrafta Ahî Çelebi'yi belgelerde oynama yaparak padişah fermanı alacak kadar yüksek makamlara gelmek için türlü türlü hilelere baş vurmakla suçlayıp kendisinin bu tür hile ve aldatmacalardan uzak olduğunu belirtmiştir ki bu durum kendisinin hak ettiğini düşündüğü makamlara gelmesini onun engellediğini varsaydığını ve mektupta hasep ve nesepe meselesine güçlü bir şekilde vurgu yapması da muhtemelen bu durumu kökeniyle ilişkilendirdiğini hatıra getirmektedir. Nitekim mektupta Osmanlı eliti hasep, nesepe veya her ikisine birlikte sahip olanlar olmak üzere üç grupta ele alınmakta ve bunlardan birine mensup olmayan birinin (ki burada kastedilen Ahî Çelebi'dir) bunlara öykünmesi yerilmektedir. Osmanlıda gulâm (kul, köle) sınıfının özellikle seyfiye ve kalemiye adı verilen askerî ve mülkî bürokrasiye yönelmesi/yöneltilmesine karşın içlerinden azımsanamayacak sayıda ilmiye mensubunun da çıktığı görülmektedir.⁷² Köle kökenli Gulâm Sinan'ın mektubunda kendisinin hasep ve nesepten uzak olduğunu iğneleyici bir dille muhatabına ifade etmesi yerli ulemanın kayırıldığı gibi algılama içinde bulunduğunu düşündürmektedir. Nitekim on beşinci yüzyılın sonlarında yazılan bu mektupta dahi hasep ve nesebe dayalı Osmanlı üst sınıfının oluşumunun izlerine rastlanmaktadır

70 Taşköprizâde Semâniye'ye ilk atanan müderrislerden Ahmed Paşa'nın atandığı sırada yirmi yaşından küçük olduğunu ve kendisine 40 akçe yevmiye bağlandığını belirtir. Bk. *eş-Şekâik*, s. 178.

71 Hısım Ali Çelebi, *el-İkdül-manzûm*, s. 410; Atâî, *Hadâiku'l-hakâik*, s. 123, 161; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 134. Atâî 976'da (1568-69) vefat eden Çerçinzâde Hasan Efendi'nin son görev yeri olan yevmiyesi 50 akçeli Diyarbakır Mes'ûdiye Medresesi müderrisliği öncesinde 40 akçe ile Tokat Hâtuniye'de görev yaptığını kaydetmektedir. Hısım Ali Çelebi Hâtuniye'de görev yapan Akhisarlı Sinan Çelebi'nin (ö. Şaban 979 / Aralık 1571) burada 40 akçe ile Atâî ise 30 akçe ile görev yaptığını belirtmektedir.

72 Meselâ II. Bâyezid dönemi şeyhülislâmlarından Molla Abdülkerim Efendi, II. Selim dönemi Anadolu kazaskerlerinden Perviz Efendi (ö. 987) bunlar arasındadır.

ki daha sonra ulemâ arasında aile isimlerinin öne çıkmasıyla özellikle on altıncı yüzyılın ikinci yarısından itibaren oldukça belirgin olarak bir “zâdegân sınıfı”nın teşekkül etmiş olduğu gözlemlenmektedir.

Gulâm Sinan'ın tevriye yoluyla söylediği “Ben Yûsuf”um ve bu benim kardeşim [Ahî] derdim” sözünden anlaşılacağı üzere bir zamanlar birbiriyle iki sıkı dost olan bu ilim adamlarının arasında yaşananları bilmemiz mümkün değilse de aralarında bazı temel farklar bulunduğu da görülmektedir. Nitekim Gulâm Sinan'ın Ali Kuşçu'yu eleştirecek kadar matematik ve astronomi bilgisine sahip olduğunu yukarıda kendi ifadelerinden aktarmıştık. Buna karşın Ahî Çelebi felsefeye soğuk duran fıkıh taraftarı bir âlimdir.⁷³ Şu sözler *Zahîretü'l-ukbâ*'nın mukaddimesinden:

“Bu fen (fıkıh) öyle zamanlar geçirdi ki onda uzmanlaşmak ve maharet sahibi olmak küçük görülmeye bir neden ve utanç duyulacak bir sebep sayıldı. Hatta muteber fıkıh kitapları, Âhirette atılacakları cehennem ateşinden – ki orası ne kötü bir yerleşim yeridir! - başka nasipleri olmayan felsefeciler (mütefelsifin) yanında ne bir dirhem ve ne bir dinara satılır oldu. Bir müddet zaman böyle geçti. Sonra sözü edilen fen, altından ırmaklar akan ebedî kalacakları cennetlere – ki orası ebedî kalınacak ne güzel bir yurttur! - kavuşacak olan iyi kimseler katında tercih edildiği şekliyle bugün bir iftihar sebebine dönüştü ve (fıkıh) kitapları tüccarların en rağbet ettikleri mallardan ve basiret sahiplerinin en nefis kumaşlarından oldu. Bütün bunlar bu fennin sönmüşken ateşlerini yakan, yıkılmışken binasını yükselten ve batıdan kaybolup batmaya yüz tutmuşken doğusundan güneşi yeniden doğuran zâtın himmetlerinin bereketiyledir ki o ... sultanların en üst rütbe ve makamda bulunanı, İslâm ve imânı en kâmil olanı ... Sünnî Hanefî büyük imam Sultan Murad Han oğlu Sultan Mehmed Han oğlu Sultan Bâyezid'dir.”⁷⁴

73 Taşköprizâde Ahî Çelebi'nin sürekli Kur'ân tilâvetiyle ve fıkıh kitapları okumakla meşgul olduğunu belirtir. Bk. *eş-Şekâik*, s. 275.

74 Ahî Çelebi, *Zahîretü'l-ukbâ*, s. 3-4. Molla Hüsrev, Ahî Çelebi'den daha önce Fatih döneminde 877- 883 (1473-1478) yılları arasında kaleme aldığı *Dürerü'l-hükkâm* adlı eserinde o vakit fıkıha olan rağbetin azlığı konusunu dile getirmişse de ona göre bu durum fıkıhın değersiz sayılmasından değil, bu ilmin diğer ilimlere göre çok zor ve kapsamlı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu tespitin ardından diyor ki: “Bundan dolayı müteahhirin âlimler âlet ilimlerinde yetkinliklerine ve o alanda pek çok muteber kitaplar yazmalarına karşın bu ilim etrafında dolaşmadılar, küçük (muhtasar) bir risâle de olsa bir eser vermediler. Bu naçiz kul intisap ettikleri ilimlerde yazdıkları eserler konusunda onlarla yarışmak ve güvendikleri alanlarda yazdıkları eserler konusunda onlarla tartışmak suretiyle muasır âlimlerin ve zamanın ileri gelenlerinin hüsnü kabul gösterdikleri eserler yazmakla birlikte fâidelerle dolu bu latif metni ve feridelerle (az bulunur iri daneli incilerle) dolu bu kıymetli şerhi yazmakla onlardan ayrıldı.” Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm*, 1300/1883, II, 559.

Bu tespitlerin vâkıayı temsil gücünü tartışmak ayrı bir çalışma konusu olmakla beraber buradan anlaşılan Fatih Sultan Mehmed döneminde felsefî ilimlere olan büyük rağbete karşın fikhın değersizleştirilmesi ve II. Bâyezid döneminde ise durumun tersine dönmüş olmasıdır. Belki bunun bir yansıması Gulâm Sinan'ın *Fethu'l-Fethiyye* adlı astronomi eserini yazdığı 890 (1485) yılında taşraya gönderilmesine karşın Ahî Çelebi'nin ise II. Bâyezid'le ilgili söylediği “onun terbiyesinin suyuyla yetiştirildim, yüce himmeti sayesinde yükseldim, ilk gençlik yıllarımdan ihtiyarlığa onun nimet denizlerine gark oldum ve devletinin sebâtına dualar etmek için el açıp durdum” cümlelerinde⁷⁵ görüldüğü üzere dönemin nimetlerinden bolca istifade etmesinde tezahür etmiştir. Mamafih Gulâm Sinan yine II. Bâyezid döneminde Ahî Çelebi ile aynı makama, Semâniye müderrisliğine getirilmiştir.

Mektubun Metni

صورة مكتوب عجيب أرسلها واحد من المدرسين إلى المولى أحي محشي صدر الشريعة⁷⁶

I. Ba'de'd-duâ ve't-tebcîl (dua ve saygı ifadesinden sonra) ma'rûz olasız kim ne aceb siz bize hurâfât ve hezliyyât ve küstâhâne kelimât yazmışsınız. رحم الله امرءاً عرف قدره ولم يتعدَّ طوره⁷⁷ İle amel itmemişsiz ve bu asıl kalb harâb idecek kelimât mesâcide ve i'tikâfa ve erba'ne münâsib olmadığın idrâk etmemişsiz. Her denî hod bunun gibi nâ-tevcîh (yorumsuz) hezliyyâta kâdir idüğün bilirsiniz. Size bu asıl kelimât bi-vechin mine'l-vücûh (hiçbir şekilde) lâıyk değil idüğün büleh (eblehler) ve sıbyân dahi bilür. Bunun gibi rakık nesne yazmaktan Lutfi⁷⁸ gibi buçuk meşgûl olmak bin kat yeğ idi. Tokâtilere bu ma'nâ hod eben cedden (babadan dededen) mîrâsdir. Siyyemâ ki Lutfi katl olunub cemî' kemâlleri usûbet (akrabalık) alâkasıyla sizlere intikâl itdi. Asıldaki gibi cibillî kemâlâtunuza zam olıcak begâyet hicv-i melîh düşürdü. Sonranuzda ulu yâdigâr turdı. Belki *Sadrüşşeria*

75 Ahî Çelebi, *Zahiretü'l-ukbâ*, s. 4.

76 Bu ibâre mecmûanın başındaki eserler listesinde yer almaktadır. Anlamı: “Müderrislerden birinin *Sadrüşşeria* muhaşşisi Molla Ahî'ye gönderdiği ilginç bir mektubun kopyası”.

77 “Kendi ölçüsünü bilen ve sınırını aşmayan kimseye Allah merhamet etsin” anlamındaki bu söz Hz. Ali'ye nisbet edilmektedir. Bk. Şehâbeddin Ahmed İbn Hacer el-Heytemî, *es-Savâiku'l-muhrika alâ ehli'r-Rafzi ve'd-dalâli ve'z-zendeka* (nşr. Abdurrahman b. Abdullah et-Türkî, Kâmil Muhammed el-Harrât), Beyrut 1417/1997, II, 379. Ebû Nuaym el-İsfahânî “ve sınırını aşmayan” kısmı hariç Emevî halifesi Ömer b. Abdülaziz'in sözü olarak senediyle nakletmiştir. Bk. Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ*, V, 306. Mâverdî, *A'lâmü'n-nübüvve* (nşr. Muhammed Mu'tasım-Billâh el-Bağdâdî, Beyrut 1407/1987, s. 295) adlı eserinde “Ölçüsünü bilen kimse helâk olmaz” lafzıyla hadis olarak kaydetmişse de Heytemî aynı yerde bunu da Hz. Ali'ye nispet etmektedir.

78 Molla Lutfî. Bilgi için bk. Orhan Şaik Gökyay-Şükrü Özen, “Molla Lutfî”, *DİA*, XXX, 255-258.

*Hâşiyesi'*nden⁷⁹ artuk isti'mâl olunurdu. Bir iki yıl tekaddüm-i zamanla ve “çelebi” lafzı itlâk olunmağla âleme sığmaz olmuşuz. Ezkiyâ ve nücebâ ve'l-muarrât ani'l-haseb ve'n-neseb (Zekiler, soylular, saygınlık ve soyluluktan uzak olanlar) sizde. Bu kadar hasab neseb bilmezler! Bu hasis fiilünle niçe şeref-i neseb da'vâsın idersin?..⁸⁰ لکن اللہ یخرج المیت من الحي كما یخرج الحي من المیت

II. Ey bî-hayâ, akrânın bilmez! Eğer Mevlânâ Yegân oğlu⁸¹ ve Sinan Paşa⁸² karındaş gibi nesebün olsa ve Mevlânâ Arab⁸³ ve Mevlânâ Ahaveyn⁸⁴ ve Abdülkerîm⁸⁵

79 Sadrüşşeria Ubeydullah b. Mes'ûd b. Ömer el-Mahbûbî el-Buhârî'nin (ö. 747/1346) dedesi Burhânüşşeria Mahmûd'un (ö. 730/1329-1330) Hanefî mezhebinde dört muteber fıkıh metninden biri kabul edilen *Vikâyetü'r-rivâye fi mesâilî'l-Hidâye* adlı eserine *Şerhu'l-Vikâye* adıyla yazdığı ve müellifin lakabıyla *Sadrüşşeria* olarak da tanınan bu eser üzerine Ahîzâde Yûsuf Efendi'nin *Zahîretül-'ukbâ şerhi Sadriş-şer'ati'l-uzmâ* adıyla yazdığı hâşie kastedilmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Şükrü Özen, “Sadrüşşeria”, *DİA*, XXXV, 429.

80 Anlamı: “Ancak Allah ölüden diriye çıkardığı gibi diriden de ölüyü çıkarır.” Kur'an-ı Kerim'de bu anlama gelen âyetler (el-En'am 6/95; Yûnus 10/31; er-Rûm 30/19) var olmakla birlikte metinler arasında farklılıklar bulunmaktadır.

81 Muhtemelen Fatih Külliyesi'nin muhasebesine ait tahrir kayıtlarında Mevlânâ Ali Çelebi veled-i Yegân adıyla kaydedilen 1 Zilkade 894 (26 Eylül 1489) ile 29 Şevval 895 (15 Eylül 1490) tarihleri arasında Semâniye Medreseleri'nden birinci medresede görev yapan (bk. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 304) ve daha sonra Bursa'da müftülük görevinde bulunan Mevlânâ Alâeddin Ali el-Yegânî (ö. 909/1503) kastedilmektedir (bk. Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, s. 279). II. Murâd ve Fâtih dönemlerinden önde gelen âlimlerinden Molla Yegân (ö. 865/1461 civarı) diye bilinen babasının asıl adı Mehmed olup Aydın ulemâsından Armağan b. Halil'in oğludur. Biyografisi için bk. Abdülkadir Özcan, “Molla Yegân”, *DİA*, XXX, 265-266. Molla Yegân'ın Bursa'da Sultâniye Medresesi'nde müderrislik ve daha sonra aynı şehirde kadılık yapan Mehmed Şâh ve yine Bursa'da bir medresede müderrislik yapan Yûsuf Bâlî adında iki oğlu daha bulunduğu bilinmektedir (bk. Taşköprizâde, a.e., s. 80-81).

82 Sinan Paşa (ö. 891/1486): Osmanlı âlimi ve veziriazamı olup ilk İstanbul kadısı Hızır Bey'in oğlu ve Sivrihisar kadısı Celâleddin Efendi'nin torunudur. Annesi ise Molla Yegân'ın kızıdır. Biyografisi için bk. Aysin Koç, “Sinan Paşa”, *DİA*, XXXVII, 229-231.

83 Molla Arab (ö. 901/1496) diye tanınan bu âlim Halep doğumlu olup II. Bayezid dönemi şeyhülislâmlarındandır. Biyografisi için bk. Mehmet İpşirli, “Alâeddin Arabî Efendi”, *DİA*, II, 319.

84 Molla Ahaveyn [Ehaveyn]: Tam adı Muhyiddin Mehmed b. Kâsım-ı Germiyânî olup Sahn Medresesi müderrislerindedir. Mecdî dokuzuncu yüzyılın sonlarında vefat ettiğini belirtirse de öğrencisi Sa'dî Çelebi'nin kendi el yazısıyla yazdığı mecmuadaki risâlenin bir sayfasının kenarına düştüğü bir nota göre 7 Rebülevvel 904 (23 Ekim 1498) tarihinde vefat etmiştir. Bk. Ahaveyn, *es-Seyfül-meşhûr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 1279, vr. 330a. Biyografisi için bk. Mecdî, *Hadâikuş-Şekâik*, s. 207.

85 Yabancı asıllı olup küçükken esir alınarak yetiştirildiği ifade edilen Molla Abdülkerim Efendi'nin (ö. 895/1489) biyografisi için bk. Mehmet İpşirli, “Molla Abdülkerim Efendi”, *DİA*, XXX, 239.

ve Hocazâde⁸⁶ gibi hasebün olsa ve Mevlânâ Hatîbzâde⁸⁷ ve Efdalzâde⁸⁸ gibi ciheteyn-i câmi' olsun [İ204] ⁸⁹ ﴿أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى﴾ da'vâsın idermişsin. Bu i'tikâd-ı fâsidi kendünden gider ki beyne'l-ukalâ be-gâyet kâsiddir. Âlemde “çelebi” lafzı çok kişiye ıtlâk olunur ve aksâmı çokdur. Kısım-ı müteberin isbât etmek sizlere müşkildir [بعزاء الجاهلية فأعضوه بهن أبيه] meseli⁹⁰ vardır, mübâhâta harî (övünmeye münasip) değildir. Haseb emri hod kişinin kendü i'tikâdıyla olmaz. Her kişinin kadri beyne'n-nâs mukarrerdir. Âkil olan örfe nazar etmek gerek ve bu hâl andan bilmek gerek. Akçe artukluğu haseb artırmaz ve çokluğu tokluğun müstelzim değildir. Hasebi nesebi şol mikdâr da'vâ itmişsiz kim bizim gibi âdeme ⁹¹ ﴿حَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ﴾ demeğe karîb olmuşsuz. Acebâ bu kadar i'tikâda menş'e ne ola?

III. Ve bazı vakitte dostluğa binâen bir kişi âhar evine varmak cemî' münâsebetimde (?) ihtiyâcı müstelzim değildir. İstîlâm da'vâsı mahzâ vehm-i şeytânîdir. ⁹² نعوذ بالله من شرور أنفسنا ومن سيئات أعمالنا Ve örfde mütekârib ad-

86 Fatih Sultan Mehmed'e hocalık ve kadiaskerlik yapan Hocazâde'nin (ö. 893/1488) babası tüccardı. Biyografisi için bk. Saffet Köse, “Hocazâde Muslihuddin Efendi”, *DİA*, XVIII, 207-209.

87 Sahn Medresesi müderrisi olan Hatîbzâde Muhyiddin Efendi'nin babası İznik'te müderrislik yapmıştır. Taşköprüzâde vefat tarihini 901 (1496) olarak zikretmiş ve bu tarih daha sonraki kaynaklarda tekrarlanmıştır. Oysa Hatîbzâdenin vefat ettiği yıllarda müderrislik görevine başlamış bulunan Sa'dî Çelebi kendisine ait bir mecmuada (Esad Efendi, nr. 1279, vr. 258b) Hatîbzâde'nin vefatını rakamla 903 (1497-1498) yılı olarak kaydetmiş ve bu yıla denk gelen şu tarihi düşmüştür:

جو رحلت کرد ازین دار فنا ملا خطیب زاده
همی گفتند تاریخش بروح پاک وی رحمت
سنه ۹۰۳

Hatîbzâde'nin biyografisi için bk. İlyas Üzüüm, "Hatîbzâde Muhyiddin Efendi", *DİA*, XVI, 463-464.

88 II. Bayezid döneminde şeyhülislâm olan Efdalzâde'nin (ö. 908/1503) babası Efdalüddin el-Hüseynî II. Murad devri âlimlerindendi. Biyografisi için bk. Cahid Baltacı, “Hamîdüddin Efendi, Efdalzâde”, *DİA*, XV, 476-478.

89 en-Nâziât 79/24. Anlamı: “Ben sizin en yüce Rabbinizim”. Hz. Mûsâ tarafından hak dine davet edilen Firavun'un, adamlarına söylediği söz.

90 “Câhiliye davasına [soyunan, Câhiliye'de yaptıkları kötü işlerle övünerek onları canlandırmaya yahut kavgada kabilesini imdada çağırma] kalkışan kimseye babasının şeyini ısırtmasını söyleyin” anlamındaki bu söz bir hadis-i şeriftir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 136; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (nşr. Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî, Ebû Abdullah Seyyid b. Kesrevî b. Hasan), Beyrut 1991/1411, V, 272; VI, 242; İbn Hibbân, *es-Sahih* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut 1414/1993, VII, 424; Abdurraûf el-Münâvî, *el-Feyzul-kadir şerhu'l-Câmi'i's-sagîr*, Beyrut 1391/1972, I, 357, 381. Metinde köşeli parantez içinde yazılı kısım sayfa kenarında yer almaktadır.

91 el-Arâf 7/12; Sâd 38/76. Anlamı: “Beni ateşten yarattın ve onu topraktan yarattın”. İblîs'in Hz. Âdem'e secde etmeme gerekçesini açıklamak üzere söylediği söz.

92 “Nefislerimizin şerlerinden ve kötü amellerimizden Allah'a sığınırız” anlamında olup Hz. Peygamber'in (sa) öğrettiği dualardandır. Bk. Tirmizî, “Nikâh”, 7; Nesâî, “Cum'a”, 4; İbn Mâce, “Nikâh” 9.

dolunandan tâlib kabûl etmek küstâhlık addolunmaz. Bunı andan addetmek hakîkaten ma'nâsın bilmemeğe râci' olur. Tekârubi bilmek istersen ısım (efendim) darılmasa küstâhlık oldur ki rub'-ı meskûnde⁹³ müsellemlü'l-ilm (bilgisi tartışılmaz) ve mukaddemü'z-zamân azîze Dîvân-ı A'lâda itâle-i lisân (dil uzatma) ede ve *Bezzâzî*⁹⁴ gibi kitâba meclis-i vezîr-i alîde "Ne i'tibâr?" diye. Kadrin bilen fuzalâ katında ol kitâb adîmü'l-misldir. Bu asıl sözi *Sadr-ı Şeria Hâşiyesi* zâhir olub beyne'l-fuhûl (üstatlar arasında) müsellemler olduğundan sonra dahi [204b] dimek câyiz değildir. Zirâ ulemâ size *الفحل السوء يبدأ بأمه* meselin⁹⁵ okurlar. Ve halk arasında her fende kendüye mümâsil ya dahi yeğ addolunan ve mansıbdâ rütbeten ve mekânen karîn olan kişiye küstâh diye. Bu asıl lafzı ibtidâen telaffuz eden ya sefih ya ma'nâsına câhil olur. Ve benüm ekâbir ve esâgir (büyükler ve küçükler) yanında hiç mechûl hâlüm yokdur ki sizlerin şerhine muhtâc ola. Fâide-i haber ve lâzım-ı fâide-i haber⁹⁶ tamam bilkün h ma'lûmlarıdır. Abes amelden safân varsa sen bilirsın. Lâkin *Sadr-ı Şeria*'nın mevâzı-ı müşkilesi çokdur ve Ya'kûb Çelebi⁹⁷ hâşiyesinde ve Mevlânâ Hüsrev⁹⁸ kütübünde ve sâyr istimdâd itdügü-

93 Rub'-ı meskûn: Yeryüzünün insanların yaşadığı dörtte birlik kısmı.

94 Hâfızüddîn Muhammed b. Muhammed b. Şihâb el-Kerderî el-Hârizmî el-Bezzâzî'nin (ö. 827/1424) *Fetâvâ-yı Bezzâziyye* diye tanınan *el-Câmi'u'l-vecîz* adlı fıkıh eseri kastedilmektedir (Kazan 1308; Bulak 1311; Kahire 1323). Eser hakkında bilgi için bkz. Ahmet Özel, "Bezzâzî", *DİA*, VI, 114.

95 "Kötü aygır [aygırın kötüsü] anasından başlar" anlamında bir Arap atasözüdür. "Aygırın kötüsü" temsili akrabalarına karşı yiğitlik yapıp onlara eziyet eden, ancak yabancıardan korkup tır-san kimse için kullanılır. Bk. Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed es-Seâlibî (ö. 429/1038), *Simâru'l-kulûb fi'l-muzâf ve'l-mensûb* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1985, s. 361.

96 Fâide-i haber ve lâzım-ı fâide-i haber belâgat ilmi terimleridir. Bir konuyla ilgili verilen haberin içeriğini muhatap bilmiyorsa buna fâide-i haber denir. Örneğin hocanın okulda olup olmadığını bilmeyen bir öğrenciyeye "Hoca okuldadır veya değildir" demek böyledir. Eğer haberi veren kişi muhatabın bir konudan haberi olduğunu biliyor, ancak kendisinin de onu bildiğini karşı tarafa bildirmek istiyorsa buna da lâzım-ı fâide-i haber denir. Meselâ zengin bir kişiye "Sen zenginsin" demek senin zengin olduğunu biliyorum demektir. Bk. Ahmed Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniye*, İstanbul 1299/1882, s. 84-85.

97 İlk İstanbul kadısı Hızır Bey'in oğludur. Sahn-ı Semân müderrisliğinden sonra Bursa'ya kadı atandı ve bu görevde iken 891'de (1486) vefat etti. Taşköprizâde, *eş-Şekâik*, s. 177. Taşköprizâde Yakûb Çelebi [Paşa] hâşiyesinin kısa anlatımlı olmakla birlikte incelikler ve sorular içeren ulemâ katında makbul bir eser olduğunu belirtirken Kâtib Çelebi bu eserdeki bilgilerin işin uzmanlarınca bilineceği üzere *et-Telvîh* ve *el-Hidâye* şerhlerinden alınmış olduğunu belirtir. Bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 2022.

98 Molla Hüsrev (ö. 885/1480): Biyografisi için bk. Ferhat Koca, "Molla Hüsrev", *DİA*, XXX, 252-254.

nüz havâşîde⁹⁹ keşf yokdur. Münâsib oldur ki beyânunuzu ve şerhünüzü ana sarf idesiz. Ola ki bir iki ma'külce nesne vâki' ola, nakl-i sırf olmaya. Ve inşâallah bu ta'bîrâtını ve ibâretlerini ekâbire takrîr ideyim. Meblağ-ı ulûmuna ve zühdüne fâideteyn hâsıl olsun.

ونعم ما قيل في مثلك: هو المشبه بالعلماء بالعمامة الطرية، الحقيق بأن يتخذ عدواً ويذكر أصلاً وعدواً: ﴿إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا﴾¹⁰⁰. يضحك العلم ويكي العلماء لرياسته وذلك ليس إلا لخساسته. يسمى تارة بالمجدي، وإنما هو نجدى، وأخرى بالصلاحى وما هو إلا سلاحى. يطمع أن يُعدّ من العلماء بل العظماء، ويودّ أن يعتدّ من الفقهاء لا السفهاء. لا يفهم ما يورد عليه، ولا يرجع عما صار إليه؛ إما لأنه ألحّ من الخنفساء وأحمق من البقلة الحمقاء، وإما لأنه روج كساده لديه وأخفى فساده [٥٠٢] عليه. حبّ الظهور بصورة الآخذ المشكك والانخراط في سلك المؤاخذ المستدرک.

(Tercümesi: Senin gibisi hakkında ne güzel söylenmiş: Püsküllü sarıkla ulemâya benzer, ama ona lâyık olan “Şüphesiz şeytan sizin düşmanınızdır; onu düşman edinin” âyeti sabah-akşam hatırdan çıkarılmaksızın düşman edinilmesidir. Riyâseti sebebiyle ilim güler, ulemâ ağlar. Bu ancak alçaklığı sebebiyledir. Necdî (bedevî) olduğu halde bazen mecdî (soylu), sülâhî (pislik) olduğu halde bazen de salâhî (iyi, faydalı) diye adlandırılır. Ulemâdan, hatta büyüklerden sayılmayı umar; beyinsizlerden sayılmak değil de fukahâ gibi takdir görmeyi arzular. Oysa ya pabuç tartan böceğinden daha ısrarlı ve semiz otundan (el-baklatü'l-hamkâ)¹⁰¹ daha ahmak olduğu ya da kendince piyasası bulunmayan şeyi sürümlü göstermeye çalışıp bozukluğunu sakladığı için kendisine söyleneni anlamaz ve vardığı neticeden geri dönmez. Şüphe atıp sorgulayan suretinde ve hatasını telafi etme yoluna girmiş gözükerek tanınmak istemiştir).

99 Ahî Çelebi *Zahiretü'l-ukbâ*'nın mukaddimesinde Sadrüşşerîa'nın *Şerhu'l-Vikâye*'sinin müşkil ve kapalı yanları bulunduğuna değindikten sonra zamanın ulemasından bazılarının bunları halletmeye kalkıştıklarını, ancak vakitleri yetmediği için tamamlayamadıklarını belirtir. Eserin bazı yazma nüshalarının hâmişlerinde yer alan müellif tarafından düşülen bir bilgi notunda (ki bu bilgi notu diğer pek çok açıklama gibi matbu nüshada bulunmamaktadır): “Üstadımız Molla Hüsrev, Fenârîzâde Molla Hasan Çelebi, Molla Arab ve diğerlerini kastediyorum.” denilmek suretiyle bu ulema ile kimlerin kastedildiği açıklanmaktadır. Bk. *Zahiretü'l-ukbâ*, İstanbul Müftülük Ktp., nr. 251, vr. 2b.

100 el-Fâtür 35/6.

101 Semiz otu sel yataklarında hızlı biten ve sel tarafından telef edilen, sonra yeniden biten ve yeniden telef edilen ve bu şekilde süregelen bir bitki olduğu yahut insanların geçtikleri yollarda bitip ayak altında ezildiği için Arapça'da “ahmak bakla” diye adlandırılmıştır. Bk. Abdürraûf el-Münâvî, *Fezyü'l-kadir şerhu'l-Câmi'î's-sagîr*, Beyrut 1391/1972, II, 169; Murtazâ, ez-Zebidî, *Tâcü'l-arûs*, “hmk” maddesi.

IV. Tâlib-i ilm olmakda tarîkımız hud'a ve tagrîr ve eyman-i kâzibe değildir. Belki sizin tarîkınıza bilkühn muhâlifdir. ﴿وَمَنْ يَكْسِبْ حَطِيئَةً أَوْ إِنَّمَا تَمَّ يَزِمَ بِهِ بَرِيئًا﴾¹⁰². Kat'a bizde ayrılmak yoktur ve beş on kere teveccüh etmeyince ve şugle hırs göstermeyince almazız. Bize mahzâ şugle için gelürler. Ve illâ kankı sefih ola ki sizün gibi hasîb ü nesîb çeledi izâfetin koyub bizim gibi muarrâ anhümâya (her ikisinden arınmış olana) gele! Ve benüm mizâcım da kaderimden artuk darılmak yok ki bana muzâf olan size ya âhara hârice varmağ- dan müteessir olam. Hile ile ve tereffu' ile iştihârım yok. Nefsümi her kişiden alçak bilürüm. Hiç bu asıl ma'nâyile bizi korkutma ağuzcu göstermekde fâyide görünmez. Zîrâ hiyelde kudretünüze cemî' âlem halkı mu'terifdir ve bende ol asıl nesneye teezzî yoktur. Medrese âlemidir, dânişmend çok olur. Kimi terakkî, kimi tedennî eder. Her kişi safâsına tâbi'dir, kim men' edebilür? Meğer siz ağalar ıslâhile hükmi-padişâhî alâsız. Bu ma'nâda şol kişi karşusuna (?) nefsinde ifrâtle girü enâniyet gâlib ola ve akçasın almış ola ve menâsıb-ı âliyye envâ'-i hiyel fikr eyleye deyü vaz'ı vusûl-i murâda mâni' i'tikâd eyleye. Bu meânin cemî'sinden biz suver-i muarrâyuz. Ve bir mes'ele-i vakf-ı tefavvuzdan (?) utanmak şol hasîb nesîb kişiye vâcibdir ki meclis-i ekâbirde [205b] "Bu mes'ele *Hulâsâ*'da¹⁰³ vardır" deyü kizb-i sarîh ide. Sâdik-ı muarrâ anhümâya vâcib ve müstehab değildir.

[V.] Ve üç yıldan berüdüz sizden müteveccih ve râgıb¹⁰⁴ olanları almaduğum ve inhitâtı kabûl etdüğüm Tokat'a yazduğunuz mektûbdan ötüri ve bize bu medrese virildiği vakitte müderris-i Semânî lafzında iştirâki kabûl idüb mülevves olduğunuzı ihsân bildiğümden ötüri idi. O kadar ihsâna bu kadar tenezzül cemî' ukalâ katında ıvaz olmadıysa mücrim olalım. Ve bu kadar ihsân ondan bir yıldan berü 'alâ zu'mihî (zannınca) edâ olmuş olmak: ﴿مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا﴾¹⁰⁵ mücebiyle amel etmeğe delâlet eder. Şimdi hezâr tazarru' ile varub kas'asın lahs¹⁰⁶ etdüğüm vezîr-i aliyyü-ş-şâna fırsat bulıcak envâ-i hıyânette taksîr etmedüğüme

102 en-Nisâ 4/112. Anlamı: "Kim bir hata veya günah işler, sonra onu suçsuz birinin üstüne atarsa şüphesiz iftira ve açık bir günah yüklenmiş olur".

103 Haneî fakîhi İftihârüddin Tâhir b. Ahmed b. Abdürreşid el-Buhârî'nin (ö. 542/1147) *Hulâsatü'l-fetâvâ* adlı eseri kastedilmektedir.

104 Türkçe'de ismin "-e" hâliyle kullanılan "müteveccih" ve "râgıb" kelimeleri "yönelen" ve "isteyen" anlamında olmakla birlikte yazar burada ismin "-den" halini kullanarak olumsuz anlam yüklemiştir. Buna göre metindeki müteveccih kelimesi "ayrılan" ve râgıb kelimesi ise "istemeyen" anlamına gelmektedir.

105 el-En'âm 6/160. Anlamı: "Kim bir iyilik işlerse ona on katı verilir."

106 Metinde yalamak anlamında kullanılan bu kelime لحت şeklinde geçmektedir. Ancak ne Türkçe'de ne Arapça'da ve ne de Farsça'da böyle bir kelime bulunmaktadır. Aşağıda geleceği üzere mektup yazarı aslı لحن şeklinde olan bu kelimeyi Ahî Çelebi'nin muhtemelen kendisine gönderdiği mektupta yanlış kullandığını imâ etmek üzere bu şekilde yazmıştır. Kas'a ise çanak ve büyük kap anlamına gelen Arapça bir kelimedir.

delâlet etmez. Bu asıl fikirle ve bu asıl kıyâsla müctehid (?) geçersin.

[VI.] Vay Sadrüşşerîa'nın işi tamam olmuş! Ve ol asıl azîzlerin çanağın yalamak ehl-i ilmün rétslerine ve sizün gibi hasîb nesîb büzürg çelebilerine ayıb olmayacak, bizüm bey garîbine ve üftâdeye ve ol hânedânın 'an samîmi'l-kalb (yürekten) ihsânı bendesine hiç ayıb ola mı? Ayıb oldur ki bir kişi anın mübârek yüzün kızardıb dilencilik yüzkarasıyla torvasın¹⁰⁷ doldura. Bi-hamdillâh ilâ haze'l-ân (Allah'a hamd olsun ki şimdiye kadar) benden bu asıl nesne sâdır olmadı. Siz bilmezsünüz ol azîz ve anun emsâli bilürler. Ve nakş-ı lahsden bu ma'nâyı lahs¹⁰⁸ etdüğünle elsâğ¹⁰⁹, gâh olurmuş ki sîn ile sâ'yı (yani peltek se harfini) kitâbetde dahi fark idemezmiş. [206a] Hiç kütüb-i lügâtden nesne görünmediyse *Şerh-i Mevâkıf*da *فلسفات الفلاسفة يلحس من فضلات الفلاسفة* (felsefecilerin artıklarını yalar) ibâretin¹¹⁰ görülmedi mi? Meğer Tokatîler lügâtinde bunun masdarı لحت gelür ola. Ve eyyen mâ-kân (her ne olursa olsun) mektûbunuz istifâdemiz oldu. رضي الله تعالى عنكم (Yüce Allah sizden razı olsun).

[VII.] Ve tahrîrinizden her fende üslûbunuz zâhir oldu. السيد الشريف: قال كما السید الشریف: قال كما "ومن تأمل في هذه الخطبة الخ" Sol tarîk üzerine ki *Şerh-i Miftâh*'da¹¹² mezkûrdur, eğer mahallin bilürseniz. Ve kalb-i mevzû'la terakkî olmadıysa kalb-i mevzi' ile zemânede terakkî olur ve illâ sizlerde kat'â terakkî olmamak lâzım gelür. Kabûl edersiniz müşterekü'l-ilzâm¹¹³ olavuz. Billâh insâf idin. Sizin bu asıl kelimâtı ısdâr ve bizden bu asıl ecvibe işitmek ve yolumuzdan çıkarmak kankı sıfatunuza münâsibdir? Çokdan berü fırsat işirtmişsiz. Bi-hamdillâh ki a'lâ-yı murâdunuza (en çok istediğimize) yetüşdünüz. Amma acele ne lâzım idi ki mektûb-ı şerîfünüzi nısf-ı leyde îsâl ideyidünüz? Lâkin ahîliğunuzun izhârîçün ol gice bize ziyâfet

107 Tura: Mendil, çıkı anlamında kullanılmaktadır.

108 Asıl metinde birinci lahs sâ ile لحت ve ikinci lahs sîn ile لحس şeklinde yazılmıştır. Yazar, Ahi Çelebi'nin ilk yazım şeklinde anlamı olmayan bir kelimedden "yalamak "anlamına gelen ikinci kelimenin anlamını çıkarmış olmasıyla dalga geçmektedir.

109 Elsağ: Peltek, r harfini ğ olarak telaffuz eden kimse.

110 Tefâzânî'nin kelâm ilminin ilkelerinin mantıkta ele alınmasını ve dolayısıyla dinî bir ilmin mantığa muhtaç olmasını mümkün görmesi (*Şerhu'l-Makâsîd*, İstanbul 1305, I, 5, 13) ile ilgili olarak Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin: "Bunu söylemeye ancak bir felsefeci yahut felsefecilerin artıklarını yalayan biri cüret edebilir" sözüne atıfta bulunmaktadır bk. *Şerhu'l-Mevâkıf*, Kahire 1325, I, 59; krş. Taşköprülü-zâde Ahmed Efendi, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fi 'ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye* (nşr. Ahmed Subhi Furat), İstanbul 1985, s. 134.

111 Analmı: "Seyyid Şerîf'in dediği gibi: Kim bu giriş üzerinde düşünürse..."

112 *Şerhu'l-Miftâh*: Tam adı *el-Misbâh fi şerhi'l-Miftâh* olan Seyyid Şerîf el-Cürçânî'ye ait bu eser Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) *Miftâhu'l-ulûm* adlı eserinin belâgat ilimlerine dair üçüncü kısmının şerhidir.

113 Müşterekü'l-ilzâm: Aralarında görüş ayrılığı bulunan iki tarafın da ortaya konan delille susturulmuş ve cevapsız kalmış olması.

kasd idüb “Gürsine (aç) yatmasun” didünüz. Evvelâ hele ben i'tirâf itdüm ki bu sıfatda ben sizün ile muârızı idemezüm. Zira bir iki satıruma bin yazmışsız ve içinde mükerrer şekerler ezmişsiz. Acılık ise ancak ola. Allah berekât virsün. Yedük, içdük, sâyenüzde hoş geçdük. Tekyede ol gice râhat olub uyuduk.

[VIII.] Ve bende bu asıl nesneye yazı döşemek ihtimâli yok ve türrehât fevriyyâtına¹¹⁴ kâdir değülüm. Tarıkım ilmüm [206b] gibi teemmüldür. Münâsebetsiz söze masdar döşemeğe râzı değülüm ve şahs-ı âhar ile mükâleme etsem “Küpe küb dimen, küb dahi düb dir” meselin tezekkür idib ‘alâ vechi'l-edeb (terbiyeli şekilde) mükâleme iderim. Sonra ol bâdî döşemek (sataşmak) البادي أظلم¹¹⁵ (başlatan, sataşan daha zâlimdir) muktezâsınca amel iderim. “Ve bize münâsib ola idi ki tarıkumuzdan çıkmayub:

اصبر على مضض الحسود¹¹⁶ فإن صبرك قاتله
فالنار تأكل¹¹⁷ نفسها إن لم تجد ما تأكله

beyti¹¹⁸ ile amel ideyüdük. Lâkin size [adem-i]¹¹⁹ cevâb adem-i iktidârımız ı'tikâdı gele deyü nâcâr olub irtikâb itdüğü[miz] ma'zûr buyurasız.”¹²⁰

وللناس فيما يعشقون مذاهب¹²¹ وهذه الكلمات المكتوبة نقشته مصدورات رخص الله فيها

114 Türrehât saçmalıklar, fevriyyât ise bir şeyin peşinden fevrî, yani anında karşılık vermek suretiyle yapılan şeyler demektir.

115 Ebül-Fazl Ahmed b. Muhammed el-Meydâni en-Nisâbüri (ö. 518/1124), *Mecma'ul-emsâl* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1398/1978, III, 496.

116 İbnü'l-Mu'tez'in *Divân*'ında: “اصبر على حسد العدو” (düşmanın hasedine sabret) şeklinde geçen bu mısra gerek Cürçânî'nin *Esrâru'l-belâga* gerekse Kazvîni'nin *el-İzâh*'ında mektupta yer aldığı şekildedir.

117 Aslında: Düzeltilme aşığıda zikredilen her üç kaynaktan.

118 Beyit şair İbnü'l-Mu'tez'e (ö. 296/908) aittir. Anlamı: “Hasetçinin incitmelerine sabret. Çünkü senin sabrın onu öldürecektir. Zira ateş yiyecek bir şey bulamazsa kendisini yer bitirir.” Beyit için bk. İbnü'l-Mu'tez Abdullah b. Muhammed, *Divânü eş'âri'l-Emîr Ebi'l-Abbâs* (nşr. Muhammed Bedî Şerîf), Kahire 1978, II, 412; Abdülkâhîr b. Abdurrahmân el-Cürçânî, *Esrâru'l-belâga* (nşr. Mahmûd Muhammed Şâkir), Kahire 1412/1991, s. 96; Celâleddin Muhammed b. Abdurrahmân el-Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâh fi ulûmi'l-belâga* (nşr. Muhammed Abdülkâdir el-Fâdîlî), Beyrut 1424/2004, s. 243.

119 Cümlede köşeli parantez içinde olan ilâveler sözün akışı dikkate alınarak tarafımızdan eklenmiştir.

120 Çift tırnak içine alınan bu kısım metnin kenarında sonunda metne ait olduğunu ifade eden “sahha” kelimesiyle verilmiştir. Metin içerisindeki yeri gösterilmemiş olmakla birlikte buraya eklenmeyi uygun bulduk.

121 Arap şairi Ebû Firâs el-Hamdânî'nin (ö. 357/968) *Divân*'ındaki bir beytin ikinci mısraıdır. Birinci mısra *و لأهلها الديار حب مذهبي من* ve “Bir diyârı sakinlerinden dolayı sevmek

لكل مظلوم حيث قال: ﴿لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالشُّوْءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ﴾¹²². ولولا خوف الإطناب وصون الكتاب لأوردت ما يصلح أن يتلهم به الفضلاء وينقله في أنديةهم الطرفاء، ويحق أن يردع كتب الهزل والمجون ويورد في الفنون حين الحديث مشحون؛ لكن عملت بقول العليم الحكيم: ﴿فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ﴾¹²³، ﴿وَحَزَاءٌ سَيِّئَةً سَبَيْتَ [مِثْلَهَا]﴾¹²⁴، ﴿وَلَا تَتَّبِعُوا¹²⁵ حُطُوتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ﴾¹²⁶، ﴿وَأَنْتَوُا النَّبِيَّاتِ مِنْ أَوْلِيَّهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾¹²⁷، ﴿فَمَنْ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾¹²⁸، ﴿مَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ﴾¹²⁹. ﴿وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى﴾¹³⁰ لا الهوى والردى. تمت بعون الله.

(Tercüme: “İnsanların âşık oldukları şeyler hakkında türlü türlü mezhepleri vardır.” Yazıya geçirdiğim bu kelimeler Allah’ın her mazluma ruhsat verdiği sâdir olabilir şeyler kabilindendir. Zira Cenâb-ı Hak, “Allah haksızlığa uğrayan dışında kötü sözün açıkça söylenmesini sevmez.” buyurmaktadır. Sözüz uzatma ve mektubun saygınlığını muhafaza endişesi olmasaydı ileri gelenlerin eğlencesi olmasına ve zarif beyefendilerin cemiyet toplantılarında birbirlerine aktarmalarına imkan verecek, mizah ve eğlence kitaplarının bir kenara bırakılıp sohbet koyulaştığında çeşitlilik olsun diye anlatmayı hak edecek bir takım şeyler daha anlatırdım. Ancak her şeyi bilen hikmet sahibi Allah’ın şu âyetlerine göre davrandım: “Kim size saldırırsa siz de ona size saldırdığının misliyle saldırın. Kötülüğün karşılığı dengi bir kötülüktür. Şeytanın adımlarına uymayın; şüphesiz o sizin için açık bir düşmandır. Evlere kapılarından girin ve Allah’tan korkun; umulur ki kurtuluşa erersiniz. Kim bundan sonra sınırı aşarsa onun için acı bir azap vardır. Kim yeniden işlerse Allah da ondan öcünü alır. Allah aziz ve öç alanıdır. Selâm olsun hidâyete uyana” hevâ ve helâke uymayana. Allah’ın yardımıyla [mektup] tamam oldu.)

benim mezhebimdenidir” anlamına gelmektedir. Beyit için bk. *Dîvânü Ebî Firâs el-Hamdânî* (nşr. Halil ed-Düveyhî), Beyrut 1412/1991, s. 40.

122 en-Nisâ 4/148.

123 el-Bakara 2/194.

124 eş-Şûrâ 42/40.

125 Aslında: “فلا تتبعوا”. Düzeltme Kur’ân-ı Kerim’den.

126 el-Bakara 2/168.

127 el-Bakara 2/189.

128 el-Bakara 2/178; el-Mâide 5/94.

129 el-Mâide 5/95.

130 Tâhâ 20/47.

Sahn-ı Semân'da Bir Atışma: Gulâm [Köle] Sinan'ın Mektubu

Özet ■ Bu yazı on beşinci yüzyıl sonlarında II. Bâyezid döneminde Sahn-ı Semân [Semâniye] Medreseleri müderrislerinden birinin diğerine gönderdiği bir mektupla alâkalıdır. Bir yazma mecmuada rastladığımız bu mektubun yazarı belirtilmemiş olduğu için bu çalışmada öncelikle yazarın tespitine çalışıldı ve mektuptaki bazı ipuçlarından hareketle yazarın Gulâm Sinan adlı bir müderris olduğu sonucuna ulaşıldı. Mektubun muhatabı ise *Zahîretü'l-ukbâ fi şerhi Sadri'ş-şerîati'l-uzmâ* adlı eseriyle meşhur olan Ahî Çelebi'dir. Mektup bu iki müderris arasında yaşanan gerginlikleri ele almaktadır.

Biz bu çalışmada mektubun yazarının tespiti yanında transliterasyonu gerçekleştirip muhtevasını tahlil ettik. Ayrıca her iki âlimin eserlerini incelemek suretiyle aralarındaki gerginliğin muhtemel sebeplerini ortaya koymaya çalıştık. Müderrisler arasındaki gerginliğin Molla Lutfi örneğinde olduğu üzere birbirini yok etme noktasına ulaştığı bir dönemde başka müderrisler arasında da gerginlikler yaşandığını gösteren mektup, yazıldığı dönemde ulema arasında cari bazı örfler hakkında da bize bilgi sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Gulâm Sinan, Ahî Çelebi, Sahn Medreseleri, ulema, eleştiri, müderris